

XXV. Kutató Gyerekek Tudományos Konferenciája 2026

*„...én maradok hű barátnéd...E”
A Kedves Idám! Leveleskönyv leveleinek többszemponútú elemzése*

Készítette: Kubinger Borbála (7. osztály)

Iskola: Szent Margit Gimnázium és Általános Iskola

Az iskola címe: 2800 Tatabánya Semmelweis út 4.

Felkészítő neve: Dr. Kubinger-Pillmann Judit

Felkészítő e-mail címe: judit.pillmann@gmail.com

Kategória: Kutatásmódszertan

Szekció: Társadalomtudomány

Elektronikus információ: 10%

Mesterséges intelligencia használata: 0%

„Isten veled, édes Idám...”

(Erzsébet királyné, 1865)

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	4
2. Kutatási kérdések, kutatómódszertani háttér	5
2.1 A kutatás hipotézisei és módszerei	5
2.2 A kutatás menete.....	6
3. A kutatás szakirodalmi háttérének bemutatása	7
3.1 A levél műfaja	7
3.2 A levelezés fontossága a császári családban	8
3.3 Erzsébet királynéhez és Erzsébet királyné által írt levelek rendszere	10
4. A kutatott kötet bemutatása	12
4.1 A kötet létrejöttének háttere	12
4.2 A levelek címzettje, Ferenczy Ida	13
4.3 A kötetben szereplő levelek restaurálási folyamata	15
4.4 A kötetben szereplő levelek bemutatása	17
5. A kutatott kötetben szereplő levelek elemzése	17
5.1 Az elemzési szempontok bemutatása.....	17
5.2 Tartalmi szempontú elemzés.....	18
5.3 Formai szempontú elemzés	19
5.4 Nyelvi szempontú elemzés	19
6. Összegzés	21
6.1 A hipotézisekkel kapcsolatos összegzés.....	21
6.2 A kutatás folytatási lehetőségei.....	23
7. Köszönetnyilvánítás	24
IRODALOMJEGYZÉK.....	25
Mellékletek.....	28
1.számú melléklet (<i>Összefoglaló táblázat a legfontosabb kutatási állomásaimról</i>)	29
2.számú melléklet (<i>Interjúkérdések – Faludi Ildikóval</i>)	32
3.számú melléklet (<i>Interjúkérdések – Demeter-Guba Erzsébettel</i>)	33
4.számú melléklet (<i>Kedves Idám! Leveleskönyv leveleinek részletes elemző táblázata</i>)	34
Függelék	47
<i>A 2026-os kutatásommal kapcsolatos fényképtár</i>	<i>48</i>

1. Bevezetés

Kubinger Borbála¹ vagyok a tatabányai Szent Margit Gimnázium és Általános Iskola 7.b osztályos tanulója. 2023 óta rendszeresen részt veszek a Kutató Gyerekek Tudományos Konferenciáján.

Erzsébet királyné életének különböző területeit 2021 nyara óta folyamatosan kutatom. Az elmúlt 5 évben rengeteg élményt, tapasztalatot és tudást szereztem a kutatásomnak köszönhetően. Az eddigi pályamunkáimban Sisi szépséghez való viszonyát kutattam főként az étkezési, öltözködési és hajviseleti szokásain keresztül. Az idei tanévben Erzsébet királyné személyes kapcsolatait igyekeztem feltérképezni részletesebben, felolvasónője, Ferenczy Ida levelezésének tükrében.

Két okból választottam ezt a témát. Egyfelől az eddigi kutatásaim során megtapasztaltam, hogy mennyire hangsúlyos szerepe volt Ferenczy Idának Erzsébet királyné életében és kapcsolatépítésében. Másfelől úgy gondolom, hogy a levél műfaján keresztül mélyebb rálátásom lehet Sisi viselkedésének, gondolkodásmódjának, érzelmi világának megértésében. A kutatásom útjának idei formálódásában meghatározó fontosságú volt az az élményem is, amikor 2025. augusztus 30-án, Szarvason, megtekinthettem a *"Szívből ölel, Erzsébet" - Sisi magyar kötődései* című kiállítást, ahol részletesen tanulmányozhattam Erzsébet királyné Ferenczy Idához és a magyarokhoz fűződő viszonyát. Meg kell említenem azt is, hogy magával ragadott Tolnayné Kiss Mária *Kedves Idám! Leveleskönyv* című levélgyűjteménye, amelyet végül elemzésem tárgyává tettem.

Az idén célul tűztem ki magam elé, hogy a többszemponú dokumentumelemzés módszerével, konkrét leveleket vizsgáljak, amelyek Ferenczy Idához íródtak Erzsébet királyné vagy közvetlen köre tollából. A gazdag szakirodalmi háttér feltárásának segítségével egyre inkább körvonalazódott előttem, hogy a levél műfaja milyen meghatározó kommunikációs csatorna volt a 19. században. Kérdéssé vált, hogy kik írtak levelet a felolvasónőhöz? Milyen témákban? Milyen politikai és társadalmi viszonyok között? Milyen formai jegyeket magukon hordozva? Milyen nyelvezettel írva?

Ez a kutatási fázisom összetett, elemző szemléletet igényelt, amelyet a korábbi évek kutatási tapasztalatai során tudtam elsajátítani. Dolgozatommal igyekszem bemutatni, hogy egy-egy levél milyen sokféle információt hordozhat magában, amelynek segítségével könnyebb értelmezni Erzsébet királyné tetteinek, gondolatainak, szokásainak, hétköznapijainak miértjeit.

¹ A címlapon a 2025. augusztus 30-án, Szarvason, a *"Szívből ölel, Erzsébet" - Sisi magyar kötődései* című kiállításon készült fotóm látható.

2. Kutatási kérdések, kutatásmódszertani háttér

2.1 A kutatás hipotézisei és módszerei

A kezdeti érdeklődési irányok és az előzetes tudásom tükrében a következő kérdések fogalmazódtak meg bennem:

- Milyen szerepet töltött be Ferenczy Ida Erzsébet királyné életében?
- Milyen szerepe volt Ferenczy Idának Erzsébet királyné magyarokhoz való viszonyának alakulásában?
- Az általam elemzett levelek közül mindegyik magyarul íródott?
- Erzsébet királyné minden levelét magyarul írta Ferenczy Idához?
- Volt-e rá példa, hogy Andrássy Gyula álnevet használt a leveleiben?
- Ferenczy Ida módosítás nélkül hagyta az Erzsébet királyné által írt leveleket?
- A fennmaradt levelek, miként vészték át a Ferenczy Ida halála utáni időket?
- Erzsébet királyné adott-e utasítást Ferenczy Idának, hogy mi legyen a halála után a levelezési anyaggal?

Bízom abban, hogy a kutatás során ezekre a kérdésekre választ kaphatok, ezért a kutatást úgy terveztem, hogy olyan szakirodalmi forrásokat keressek, olyan szakemberekkel, kutatókkal vegyem fel a kapcsolatot, akik ebben segítségemre lehetnek.

Első lépésem az volt, hogy meghatároztam, hogy kutatásom, mely tudományterületeket érinti. Ezek a következők:

- Történelemtudomány
- Irodalomtudomány
- Nyelvtudomány

Második lépésként kiválasztottam a kutatási módszereket, így elsősorban a többszemponútú forráselemzést, majd az interjúkészítést², valamint a témához kapcsolódó helyszínek, kiállítások felkeresését adatgyűjtés szempontjából.

Kutatásom során az alábbi hipotéziseket fogalmaztam meg:

- Hipotézisem szerint a levél műfaja alapvető kommunikációs csatornát jelentett az uralkodó család életében is.
- Hipotézisem szerint az általam elemzett levelek alapvető nyelve a magyar.
- Hipotézisem szerint az általam elemzett levelek hivatalos stílusban íródtak.

² A kutatás során készített interjúk interjúkérdései a dolgozatom *Mellékletében* találhatóak. Mindegyik interjúhoz kapcsolódó kérdések külön, számozott mellékletben vannak, interjúalany és dátum megjelölésével.

- Hipotézisem szerint az általam elemzett levelek részletes képet adnak a kor történelmi viszonyairól és szereplőiről.
- Hipotézisem szerint Erzsébet királyné bizalmasabb viszonyt ápolt Ferenczy Idával, mint egy egyszerű felolvasónővel.

2.2 A kutatás menete

Kutatási munkámat³ 2021-ben kezdtem, amelyet azóta is töretlenül folytatok, hiszen az Erzsébet királynéval kapcsolatos, feltárandó témák köre még számos újdonságot és kutatási inspirációt rejt magában. Az elmúlt 5 évben rengeteg élményt éltem át és számos szakemberrel, kutatóval folytathattam beszélgetést. Az idei témám meghatározásában ez a sok-sok apró tapasztalat, tanulási és fejlődési lehetőség, kutatásmódszertani megközelítés mind szerepet játszott.

A *Kedves Idám! leveleskönyv* szerkesztőjének, Tolnayné Kiss Máriának életével és a Farkas Archívum leveleivel először 2023 márciusában találkoztam az *Az én Sisim – avagy gyűjtők és gyűjtemények Erzsébet királyné bővületében* című kiállításon, Gödöllőn. Ezen az időszaki tárlaton megtekinthettem néhány eredeti levelet is a királyné és Ferenczy Ida levelezéséből.

Ezen év júniusában volt módom részletesebben megismerkedni Ferenczy Ida életével, a Hagyományok Háza *Sisi és a népművészet - A csipke vonzásában* című időszaki kiállításán. Ezen a tárlaton részletesebben olvashattam a királyné és a felolvasónő viszonyáról.

Ferenczy Ida és Erzsébet királyné levelezésének mélyebb aspektusaival 2023 augusztusában találkoztam a *Sisitől az Erzsébet-mítosz* című kiállításon, Zalaegerszegen. Már ekkor megfogtak a kiállításon olvasott levélrészletek és a leveleket átható bensőséges stílus.

2024 augusztusában Berta Blanka Erzsébet királyné megszemélyesítője vezetett végig a Gödöllői Királyi Kastély termein. Ezen alkalom során pontosítani tudtam Sisi és Ferenczy Ida kapcsolatával összefüggő előzetes tudásomat és bővítettem ezirányú ismereteimet.

2025 augusztusában Szarvason jártunk, ahol megtekintettem a „*Szívből ölel, Erzsébet*” című tárlatot, amely kimondottan Sisi és a magyarok kapcsolatát mutatta be. Itt több tárgyi emléket is megnézhettem, például Ferenczy Ida tintatartóját és eredeti, a Farkas Archívumból származó leveleket is. Külön élményt jelentett, hogy olvashattam a királyné és Ferenczy Ida

³ A dolgozatom 1. számú mellékletében (Összefoglaló táblázat a legfontosabb kutatási állomásaimról), valamint a Függelékében megtalálható fényképtárban (A 2026-os kutatásommal kapcsolatos fényképtár) részletesen bemutatom a kutatási állomásaimat.

kapcsolatáról is. Kutatásom szempontjából meghatározó volt az is, hogy levélrészleteket hallhattam Berta Blanka Erzsébet királyné megszemélyesítőjének felolvasásában.

A Gödöllői Királyi Kastélyban 2026 februárjában tett látogatásom különösen fontos volt a kutatásom szempontjából. Egyrészt volt lehetőségem interjút készíteni Demeter-Guba Erzsébettel, a Gödöllői Királyi Kastély vezető múzeumi koordinátorával, Ferenczy Ida megszemélyesítőjével, akitől rengeteg adatot hallhattam a felolvasónő életével kapcsolatban. Segítségével Ferenczy Ida szemszögéből a kastély szobáit is bejárhattam, hiszen Ferenczy Idaként vezetett végig a kastély azon termein, amelyek Ida, illetve Ida és Erzsébet királyné szempontjából meghatározóak voltak. Másrészt volt szerencsém találkozni Faludi Ildikóval, a kastély muzeológusával, a *Kedves Idám! Leveleskönyv* szerkesztőjével, a Farkas Archívum egyik jelenlegi gondozójával. A muzeológustól szinte elsődleges forrásból tájékozódhattam a témám szempontjából meghatározó információkról, így a levelek restaurálásával, tárolásával, feldolgozásával kapcsolatban, valamint az archívum működésével összefüggően is bővíthettem tudásomat.

Az idei évben a kutatásom legfőbb pillérjét a szakirodalmi források jelentették, hiszen a többszemponútú dokumentumelemzéshez ez elengedhetetlen alapozást jelent. Fokozatosan igyekeztem figyelni arra, hogy továbbra is csak hiteles forrásokat olvassak a témában, hiszen egy dokumentumelemző pályamunkában kiemelten fontos a lehetőség szerint elsődleges források tanulmányozása. Az idei évben a *Kedves Idám! Leveleskönyv* volt a legfontosabb szakirodalmam a kutatómunkám során, hiszen ebből tudtam elolvasni a felolvasónőnek, Ferenczy Idának írt leveleket. Igyekeztem a gyűjteményben szereplő leveleket minél többször végigolvasni, és a szövegeket megismerni, hogy megfelelő levélelemzési szempontokat tudjak felállítani, majd az eredményeket a szakirodalmi forrásokkal összevetni.

3. A kutatás szakirodalmi hátterének bemutatása

3.1 A levél műfaja

Míg napjainkban szinte percenként kapunk rövid szöveges üzeneteket, elektronikus leveleket és napjában többször küldünk egymásnak információkat, híreket különböző csevegő csatornákon, addig a 19. században az emberek papír alapon küldtek levelet, táviratot, sürgönyt és heteket, napokat vártak arra, hogy írásukra választ kapjanak. Valójában a hagyományos papíron íródott levél jelentette azt a kapcsolattartási formát, amelyet ma már töredék idő alatt tarthatunk fenn a digitális technika segítségével.

Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a levélírás lehetősége azok számára volt elérhető, akik tudtak írni és olvasni. Ez egyfajta kiváltságot jelentett. A kiegyezés idején folyamatosan növekedett a levelek száma, ahogy erről Fónagy Zoltán is beszámolt: „Az 1882–1913 közötti három évtizedben a levélforgalom négy és félszeresére, 384 millióra, a levelezőlapoké pedig tízszeresére, 170 millióra nőtt. Míg a kiegyezés évében – hírlapokkal együtt – évente átlagosan 3 küldeményt továbbított a posta egy lakosnak, az utolsó békeévben ennek már csaknem 13-szorosát, 38-at.”⁴

A 19. század második felében számos olyan levélforma jelent meg, amelyek színesítették a levélírás műfajának sokszínűségét. Lehetőség volt már levelezőlapot és táviratot is feladni. Külön kiemelendő, hogy nyílt postai levelezőlapot először az Osztrák Magyar Monarchiában vezettek be 1869-ben. Ez az üzenetváltási forma igen népszerű lett, mert olcsó volt és rövid üzenet megfogalmazására alkalmas.⁵

1870-ben már képes levelezőlap is rendelkezésre állt, amelyet ma képeslapnak nevezünk. Ez a forma egy idő után kiszorította a sima levelezőlapot. Népszerűsége abban rejlett, hogy a szöveges tartalom mellett fényképes részletei is voltak, amelyek némi betekintést engedtek az adott városról, környékről, meghatározó személyekről vagy jellemző tárgyokról. Valójában egy nagyon komoly vizuális forrás jelentett a képeslap.⁶

Sajátos forma volt a távirat is, bár az ára miatt inkább a felsőosztály vette igénybe, a középosztályhoz tartozók csak nagyon indokolt esetben. Egy távirat ára a benne szereplő szavak számától és a küldési távolságtól is függött. A távirat küldési és közlési szabályait külön tanították az üzleti levelezés keretében. Valójában külön szakmát jelentett azoknak a köre, akik a Morse-kód segítségével küldték és fogadták az üzeneteket, illetve kezelték a távírógépet. A távirat küldése csak kiépült távíróhálózattal valósulhatott meg, amely a Habsburg Birodalomban 1846-ban kezdődött meg.⁷

3.2 A levelezés fontossága a császári családban

Egyértelműen rögzíthetem, hogy a császári – királyi udvarban a levelezésnek kiemelkedő szerepe volt. Akár a Hofburgon belül is küldtek leveleket egymásnak. Erre jó példa a *Kedves*

⁴ Fónagy Zoltán: *Levelezés a 19. századi Magyarországon*. In: Történelmi Szemle, 2013. 4. sz. 626. o.

⁵ Verőczy Sándor: *Legújabb levelező könyv a magyar nép számára, vagyis Alapos útmutatás [...] a családi és közéletben előforduló levelek és egyéb irományok legjobb mintáival*. Heckenast, Pest, 1871. 145–148. o.

⁶ Petercsák Tivadar: *A képes levelezőlap története*. Herman Ottó Múzeum–Dobó István Vármúzeum, Miskolc[–Eger], 1994.

⁷ Fónagy Zoltán: *Levelezés a 19. századi Magyarországon*. In: Történelmi Szemle, 2013. 4. sz. 627. o.

Idám! Leveleskönyv 29. számú levele, amelyben Erzsébet királyné írásban kérte Ferenczy Idát, hogy tudakozódjon Karolina Augusztá császárné hogylétéről.⁸

A kor normái szerint, ha a szülő távol volt, általában a levélíráson keresztül „gondoskodott” a gyermekéről, vagyis a dorgálást és az esteleges dicséretet is ilyen módon adták át. Erre jó példaként szolgálnak Ferenc József Rudolffhoz írt levelei, amelyek sokszor egysíkúaknak tűnhettek, azonban minél nagyobb lett a trónörökös, annál kevesebb dicséretet és több szidást kapott a levelekben. Erzsébet ennek pontosan az ellentétét képviselte, mert az ő leveleiben sokkal fontosabb volt a természetesség és az életük apró mozzanatairól való beszámolás. A család mindennapjai és a levélírók aktuális lelkiállapota is nagyon jól tükröződik egy-egy levélből. Sisi és Rudolf kapcsolatának távolodása abban is jól érezhető, hogy a „*Drága Rudolf!*”-ból, „*Kedves Rudolf!*” lett.⁹

A levelezésnek a nyelvgyakorlásban is fontos szerepe volt. Mária Valéria főhercegnő Sisivel magyarul, Ferenc Józseffel pedig felváltva magyar, német és francia nyelven levelezett.¹⁰ A fent maradt levelek szerint 1867-től Rudolf trónörökössel kizárólag magyar levelezést folytatott a királyné. Ezt Ferenc Józsefnél is megpróbálta, de az uralkodó pár levél után visszaváltott németre és csupán a megszólítás, az „*Édes szeretett lelkem!*” maradt meg magyarul.¹¹

Ferenc József életében is nagyon fontos szerepet játszott a levelezés. Édesanyjának, Zsófia főhercegnének már 8 éves korától rendszeresen írt leveleket. Sisihez pedig több száz levelet írt házasságuk alatt.¹²

Sisi magyar udvartartásának tagjai is aktív levelezők voltak, hiszen Ferenczy Ida idősebb korában már sokat gyengélkedett és nem tartott Erzsébet királynéval a több hónapos tengeri utazásain, hanem otthon maradt. Ezekről az utazásokról és az ott történt élményekről számol be meleghangvételű, részletes formában Festetics Mária grófnő és Nopcsa Ferenc báró is.¹³

⁸ Tolnayné Kiss Mária (szerk.): *Kedves Idám! Leveleskönyv. Erzsébet királyné, Ferenc József, Andrássy Gyula és Schratt Katalin levelei Ferenczy Idához.* Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft., Gödöllő, 2016.

⁹ Borovi Dániel (szerk.) Vér Eszter Virág (szerk.): *Drága Rudolf. Ferenc József és Sisi levelei fiukhoz.* Szépmíves Könyvek, Budapest, 2020.

¹⁰ Káli-Rozmis Barbara: *Erzsébet királyné és a magyarok. Barátság vagy szerelem?* Helikon Kiadó, Budapest, 2021.

¹¹ Borovi Dániel (szerk.) Vér Eszter Virág (szerk.): *Drága Rudolf. Ferenc József és Sisi levelei fiukhoz.* Szépmíves Könyvek, Budapest, 2020.

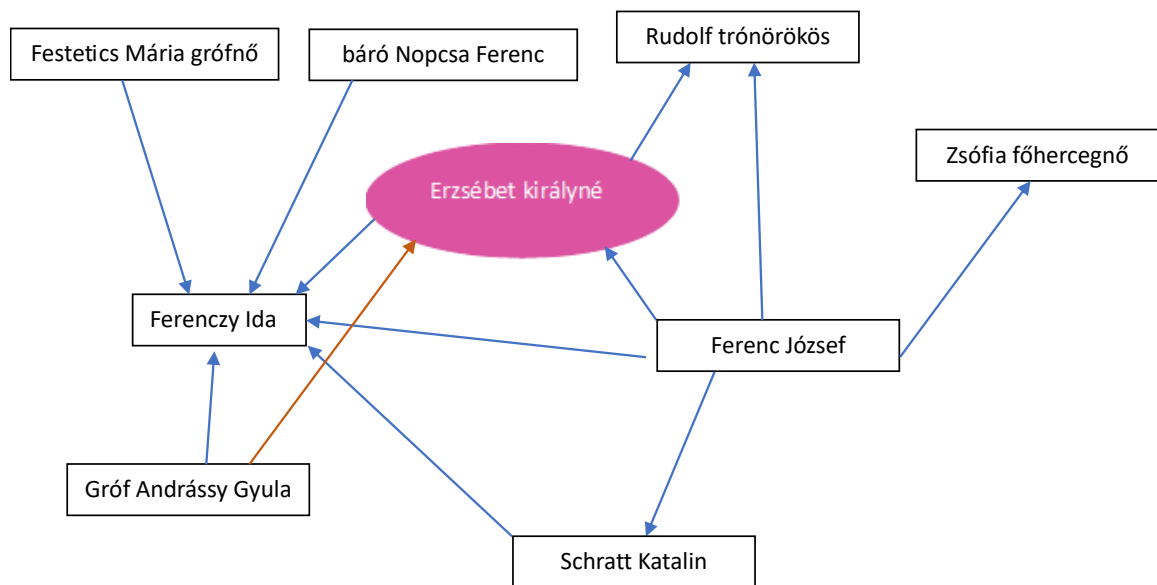
¹² Ferenc József: *Drága Mama. Ferenc József levelei édesanyjához.* Szépmíves Könyvek, Budapest, 2019.

¹³ Tolnayné Kiss Mária: *"Sirály vagyok, sehová se való..." Útközben Erzsébet királynéval.* Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft., Gödöllő, 2022.

Összegezve elmondhatjuk, hogy a levélírás meghatározó szerepet töltött be a császári - királyi család hétköznapi életében is. A levelek részletes képet adnak arról, hogy milyen volt éppen a családi légkör az adott írás születésének idejében.

3.3 Erzsébet királynéhez és Erzsébet királyné által írt levelek rendszere

Erzsébet királyné korának egyik legfontosabb kommunikációs műfaja a levél volt. Erzsébet királyné és családja is sokat levelezett egymással. A következő ábrám készített ábrán ezt a rendszert szemléltetem a már megjelent levélgyűjtemények, leveleskönyvek tükrében, hiszen arra, hogy a még fel nem dolgozott archívumok levéltáraiban milyen levelek találhatók meg, nincs pontos rálátásom. Az ábrán jelöltem, hogy Erzsébet királyné kikhez írt és kiktől kapott leveleket, ahogy azt is bemutatom, hogy Erzsébet királyné közvetlen környezetébe tartozó családtagok, ismerősök kiknek írtak és kiktől kaptak leveleket. Fontos látnunk, hogy ezekben a megírt levelekben számos információt, hírt igyekeztek elküldeni a levél címzettjének a feladók. Persze gyakran előfordult, hogy a levelezés álnéven zajlott vagy közvetítő szereplők által jutott el a tényleges címzetthez egy levél. Erre jó példa Sisi és Andrássy Gyula Ferenczy Idán keresztül folytatott levelezése. A gróf, bár a leveleket a felolvasónőnek írta, többször adódott olyan alkalom, amikor azokat valójában Sisinek címezte. Ezekben az írásokban a királynéra „*az ön Nővéreként*” hivatkozik. Ezért jelöltem Andrássy Gyula Sisi felé mutató nyílát narancssárgával. Az ábrán bemutatom, hogy eddigi kutatásaim alapján, Ferenc József mely családtagjaihoz írt leveleket. Az uralkodó szívesen írt Rudolf trónörökösnek és Zsófia főhercegnőnek is. A fiának írt leveleiben tanulmányi eredményekről, valamint vadászatairól szólt, míg édesanyja esetében a mindennapjairól és a munkájáról számolt be. A feleségéhez írt levelei már egy sokkal melegebb és természetesebb családi légkörről szóltak, főleg idősebb korában, amikor Sisi már sokszor volt távol Béctől és az udvartól. Az uralkodó idősebb korában Schratt Katalin színésznővel is aktív levelezést folytatott, ezt is jelölöm az *1. ábrán*.

1. ábra Levelezés a császári – királyi családban (Saját szerkesztésű ábra)

Egyértelműen kijelenthetjük az ábra alapján, hogy a legnagyobb levelezési központ Ferenczy Ida volt, aki komoly közvetítő szerepet játszott számos esetben a feladó és a címzett között, ahogy Erzsébet királyné és Andrássy Gyula politikai témájú levelezésének lebonyolításában is. Ferenc József és Schratt Katalin között is több alkalommal közvetített, abban a témában, hogy a „barátnő” mikor jöhet látogatóba, hiszen nemegyszer Ferenczy Ida lakásán találkoztak, esetleg az ő lakrészén keresztül közelítették meg a Hofburgot. Ahogy azt már az előző fejezetben leírtam, Ferenczy Ida a hosszabb tengeri utazások alkalmával már nem tartott úrnőjével, így az onnan kapott élménybeszámolók is számos levél témáját jelentették. Ezen levelek nagyrésze Tolnayné Kiss Mária: *"Sirály vagyok, sehová se való..." Útközben Erzsébet királynéval* című könyvében már meg is jelentek. Ezeket a leveleket Festetics Mária grófnő és Nopcsa Ferenc báró írták. Természetesen Ferenczy Ida magánlevelezést is folytatott Andrássy Gyula gróffal, aki jóhangulatú élménybeszámoló írásokkal örvendeztette meg a felolvasóit.

Összegezve rögzíthetjük, hogy Erzsébet királyné környezetében kiemelt szerepe volt a levél műfajának, amelyek hol a mindennapok apró örömeiről, az utazásokon szerzett élményekről, de akár politikai témákról is szólhattak.

4. A kutatott kötet bemutatása

4.1 A kötet létrejöttének háttere

Ferenczy Ida a királyné halála után a levelezési anyagát átnézte és az utókor olvasóira meglátása szerint nem tartozó részeket ollóval kivágta, esetleg kikaparta. Kutatásomban ezt a tevékenységet nevezem a későbbiekben „cenzúrázásnak”. A felolvasónő kiterjedt levelezése, 1928-ban bekövetkezett halála után, unokaöccse, Farkas László felsőabádi kastélyába került. A levélgyűjteményt teljes és ép mivoltában Gróf Corti Egon kutathatta 1930 elején. Ő nevezte el Farkas Archívumnak azt a dokumentumgyűjteményt, amelynek része a *Kedves Idám! Leveleskönyv* anyaga is. A második világháború alatt számos nemesi család archívuma megsemmisült, ez a gyűjtemény is csodával határos módon élte túl a megpróbáltatásokat.

1. kép. Tolnayné Kiss Mária fényképe¹⁴

Dolgozatom 1. képe Tolnayné Kiss Máriát ábrázolja, aki először adta közre a leveleket. A levelek első közreadójának, Tolnayné Kiss Máriának az édesapja mentette meg a leveleket egy orosz hadseregbe besorozott, közép-ázsiai katona segítségével. A leveleket ekkor a felsőabádi kastély padlásáról hozták le. Az írások bele voltak taposva a padlás homokjába, így ekkor számos levél komoly károkat szenvedett. A levelek egy részét először 1992-ben adták közre a *Kedves Idám! Leveleskönyv* első kiadásában.¹⁵¹⁶

¹⁴ Tolnayné Kiss Mária: *"Sirály vagyok, sehová se való..." Útközben Erzsébet királynéval*. Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft., Gödöllő, 2022. (a kép forrása a könyv hátsó borítója)

¹⁵ Tolnayné Kiss Mária (szerk.): *Kedves Idám! Leveleskönyv. Erzsébet királyné, Ferenc József, Andrássy Gyula és Schratt Katalin levelei Ferenczy Idához*. Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft., Gödöllő, 2016.

¹⁶ Faludi Ildikóval készült interjú 2026. február 20. (Gödöllő)

4.2 A levelek címzettje, Ferenczy Ida

Ferenczy Ida Kecskeméten született 1839-ben, egy kisnemesi családban.¹⁷ A korszak vidéki kisasszonyainak megfelelő neveléssel rendelkezett, de már fiatakorában kitűnt szorgalmával és intelligenciájával.¹⁸

2. kép Ferenczy Ida fiatakori fényképe (1870 körül)¹⁹

1864 novemberében hívták a császári udvarba, hogy Sisi felolvasónője legyen. A kiválasztási folyamat rendkívül rejtélyes és különleges volt. Erzsébet királyné ekkoriban már egyre jobban tudott magyarul és szeretett volna magyar társalkodónőt maga mellé venni. A feladatra alkalmas hat hölgy nevével egy listát készítettek el a királynénak, azonban rejtélyes módon, mielőtt a végleges iromány Sisi kezébe került, valaki egy hetedik nevet is ráírt a papírra, a többi névtől eltérő kézírással. Azt, hogy ki lehetett az illető, máig nem tudjuk, de a hetedik név Ferenczy Idáé volt. A királynénak az ő neve tetszett meg és róla kért képet.²⁰²¹ Falk Miksa így zárja visszaemlékezéseinek Ferenczy Idáról szóló részét: „*Ki volt az, ki ama hetedik nevet ráírta a jegyzékre, mielőtt az őfelsége kezébe került, azt nem tudom, de ezen hetedik nevet tudom; tudja, ismeri, tiszteli az egész ország. E név: Ferenczy Ida!*”²² Ez a kecskeméti lány, köznemesi származása miatt jóval alacsonyabb rangú volt, mint a többi jelölt, így nem is lehetett udvarhölgy, hanem felolvasónőként került az udvarba. Ezen okból később a társasági

¹⁷ Tolnayné Kiss Mária (szerk.): *Kedves Idám! Leveleskönyv. Erzsébet királyné, Ferenc József, Andrássy Gyula és Schratt Katalin levelei Ferenczy Idához*. Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft., Gödöllő, 2016.

¹⁸ Kaján Marianna – Kovács Éva Marianna – Faludi Ildikó: *Titkok, Bálok, Utazások. Erzsébet királyné és magyar udvarhölgyei*. Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft., Gödöllő, 2012.

¹⁹ Kovács Éva: „*Az ererklyés hölgy*”. Gödöllői Királyi Kastély Kht., Gödöllő, 2004.

²⁰ Demeter-Guba Erzsébettel készült interjú 2026. február 20. (Gödöllő)

²¹ Falk Miksa: *Erzsébet királynéről visszaemlékezések*. Athenaeum Kiadó, Budapest, 2016.

²² Falk Miksa: *Erzsébet királynéről visszaemlékezések*. Athenaeum Kiadó, Budapest, 2016. 32.o.

eseményeken sem lehetett úrnője mellett.²³ Erzsébet királyné és a nála két évvel fiatalabb leány nagyon hamar bizalmas barátságot alakított ki. Ezt a legjobban az a tény igazolja, hogy Sisi tegezte Idát, amit az etikett szerint csak a legközelebbi családtagjaival tehetett meg, illetve a felolvasónőnek írt levelekből is érződik a bensőséges viszony.²⁴ Ferenczy Ida sokat tett Erzsébet királyné magyarokhoz való viszonyának kialakításáért is, hiszen a kiegyezés előtt a királyné rajta keresztül folytatott Andrássy Gyulával politikai levelezést.²⁵ A felolvasónő nagyon jó kapcsolatot ápolt a magyar udvartartás többi tagjával, illetve Deák Ferencsel és Andrássy Gyula gróffal is.²⁶ Legjobban mégis az fejezi ki a királyné magasfokú bizalmát Ida felé, hogy rábízta azt a feladatot, hogy a halálát követően ő nyissa ki azt a fekete táskát, amely a titkos verseit tartalmazta, majd adja át azt a megbízott személyeknek, hogy ők őrizzék meg a költeményeket. A kérést rögzítő levél a mai napig megtalálható a Farkas Archívumban: „*A fekete táskámat kell Idának, a hogy meg = beszéljük, halálom után felmetszeni. Értékeset nem tartalmaz Erzsébet*”²⁷ Sisi az udvartartásának tagjai közül Ferenczy Idára hagyta a legmagasabb nyugdíjat, évi 4000 ezer forintot és értékes ékszereket is.²⁸ A felolvasónő, úrnője halála után is hű maradt az emlékéhez, habár a Hofburgból a királyné halála után nem sokkal el kellett költöznie. Erről így ír a királyné legkisebb lánya, Mária Valéria, aki Idával haláláig magyar nyelvű levelezést folytatott: *Találkozás szegény Ferenczyvel, akit megtört az a bánásmód, melyet jómaga és minden, a Mamához hű ember elszenvedett az udvartól. A Papának természetesen mindent másként magyaráznak... Én persze közvetíték közöttük, amennyire csak tőlem telik... Így állna bosszút az udvar az éveken át csöndben és hiábavalóan gyűlölt asszonyon...*²⁹ Ida az egyik fő szervezője és adományozója volt az Erzsébet királyné Emlékmúzeumnak, amelyet az 1944-es megsemmisüléséig rengetegen látogattak.³⁰ Mivel egész életét a királyné szolgálatának szentelte és sohasem ment férjhez, levelezéseit az általa szükségesnek vélt cenzúrázás után az egyik lánytestvérére, Mária Krisztinára és annak fiára, Farkas Lászlóra bízta.³¹ Ez a levéltár

²³ Kaján Marianna – Kovács Éva Marianna – Faludi Ildikó: *Titkok, Bálok, Utazások. Erzsébet királyné és magyar udvarhölgyei*. Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft., Gödöllő, 2012.

²⁴ Demeter-Guba Erzsébettel készült interjú 2026. február 20. (Gödöllő)

²⁵ Tolnayné Kiss Mária (szerk.): *Kedves Idám! Leveleskönyv. Erzsébet királyné, Ferenc József, Andrássy Gyula és Schratt Katalin levelei Ferenczy Idához*. Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft., Gödöllő, 2016.

²⁶ Demeter-Guba Erzsébettel készült interjú 2026. február 20. (Gödöllő)

²⁷ Tolnayné Kiss Mária (szerk.): *Kedves Idám! Leveleskönyv. Erzsébet királyné, Ferenc József, Andrássy Gyula és Schratt Katalin levelei Ferenczy Idához*. Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft., Gödöllő, 2016. 173 o. (Erzsébet királyné eredeti helyesírása alapján)

²⁸ Praschl-Bichler, G.– Cachée, J.: „*...fáradtan teszem le esténként koronám...*” *Erzsébet királyné magánélete*. Gabo Kiadó, Budapest, 2022.

²⁹ Schad, Martha és Horst (szerk.): *Mária Valéria főhercegnő, Erzsébet királyné kedvenc lányának naplója (1878-1899)*. Gabó Kiadó, Budapest, 1998. 323.o.

³⁰ Tolnayné Kiss Mária (szerk.): *Kedves Idám! Leveleskönyv. Erzsébet királyné, Ferenc József, Andrássy Gyula és Schratt Katalin levelei Ferenczy Idához*. Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft., Gödöllő, 2016.

³¹ Faludi Ildikóval készült interjú 2026. február 20. (Gödöllő)

lett a későbbi Farkas Archívum. Ferenczy Ida munkája és a királyné felé mutatott hűsége nem kétséges, értékteremtő munkája a mai napig kiemelkedő jelentőségű. Erzsébet a következő sorokat mondta róla: „*Ida nekem nem a felolvasónőm, hanem a barátnőm.*”³²

4.3 A kötetben szereplő levelek restaurálási folyamata

Az 1540 feljegyzésből, levélből, újságkivágásból álló Farkas Archívum, amelynek az általam vizsgált levélgyűjtemény is része, 2013-ban került a Gödöllői Királyi Kastély tulajdonába. Ekkor kezdődött meg a szakmai restaurálása az archívum dokumentumainak. Faludi Ildikó muzeológus a vele készült interjúm során elmondta, hogy a legfontosabb feladatuk a gyűjtemény kastélyba kerülése után az volt, hogy a Tolnayné Kiss Mária által műanyag tasakokban elhelyezett leveleket átcsomagolják a savmentes palliumokba, cellulóz és selyempapír tasakokba, majd a savmentes kartondobozokba. Minden egyes dokumentumot egy leltárkönyvbe vezettek be, hogy ha esetlegesen egy levél elkeveredne, akkor meg lehessen találni. Ezt követően kisebb ütemekben kezdődött el a levelek restaurálási folyamata, ami napjainkban is folyamatosan zajlik.³³

A muzeológus azt is kifejtette a vele készült interjúm során, hogy amikor elkezdték restaurálni az iratgyűjteményt, akkor fel kellett állítaniuk egy fontossági sorrendet a levelek szennyezettsége alapján. Faludi Ildikó azt is elmondta, hogy a levelek szennyezettségének nem tett jót, hogy hosszú évekig műanyag tasakokba voltak csomagolva. A muzeológus hölgy arról is tájékoztatott, hogy ezek az iratok pont abban az időszakban keletkeztek, amikor a szerves anyag tartalmuk miatt a tinták igen bomlékonyak voltak és a fény csak tovább rontott ezeken a körülményeken. Éppen ezért ezeket a leveleket csak időszakos kiállításon és csak rövid időre állítják ki a lehető legminimálisabb fény mellett. Ez pontosan maximum három hét időtartamot jelent 50 Lux³⁴ fény mellett³⁵. Faludi Ildikó arra is kitért, hogy abban a korban használatos tinták közül a legstrapabíróbb a fekete színű tinta volt, mert annak az alapját a korom jelentette, hiszen ez nem bomlik a fényre, így a levél szerkezete stabil marad. Viszont a színes tinták már növényi alapúak és bomlékonyak voltak. A barna tintával írt leveleknek pedig az a veszélye,

³² Gábel Gyula (főszerk.): *Erzsébet királyasszony emlékének. Hódolat Magyarország Nagy Királynéjának. A királyi ház fenséges tagjainak és a magyar nemzet jeleseinek kegyeletos közreműködésével.* A „Globus” Műintézet nyomása, Budapest, 1905. 137. o.

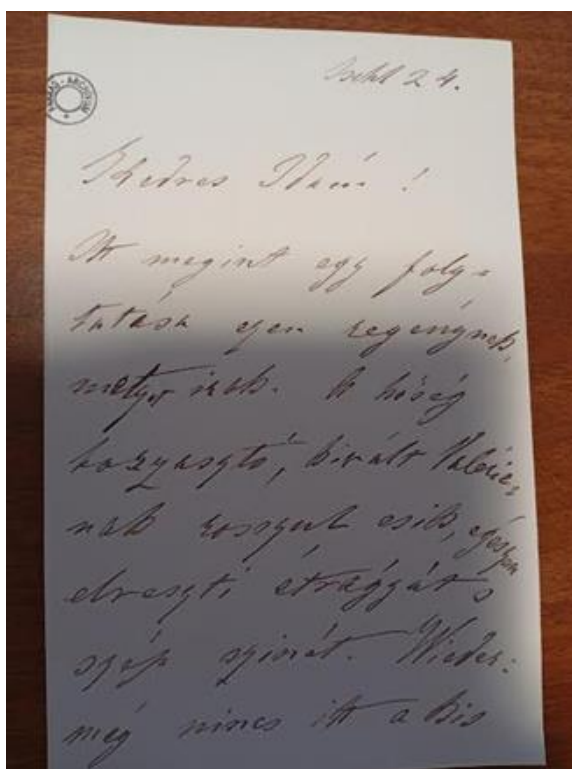
³³ Faludi Ildikóval készült interjú 2026. február 20. (Gödöllő)

³⁴ Lux jelentése: „a megvilágítás erősségének mértékegysége” Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/1-F2DF6/lux-F2FBB/> (Letöltés dátuma: 2026. március 7.)

³⁵ Ezen információk birtokában most már teljes mértékben megértem, hogy ezen óvintézkedések miatt nem kaphattam lehetőséget, hogy a Farkas Archívumot „élőben” láthassam. Külön megtiszteltetést jelent számomra, hogy Faludi Ildikó muzeológus a Farkas Archívumba tartozó levelek és táviratok másolatát meg tudta mutatni nekem.

hogy egy vasgallusz³⁶ nevű anyagot tartalmaznak, amely több lebomlási stádium után végül „megeszi” a papírt. Azt is megtudtam, hogy mivel Tolnayné Kiss Mária az összes levelet végig bélyegezte egy állománybélyegzővel, ezért a vizes tisztítás a leveleknél egyáltalán nem volt lehetséges.³⁷

Minderről személyesen is megbizonyosodhattam, amikor Faludi Ildikó muzeológussal interjút készítettem, hiszen a kutató hölgy a Farkas Archívum egyes leveleinek, táviratainak másolatát meg is mutatta nekem. Továbbá betekintést nyerhettem a restaurálási munkák egyes fázisaiba is több fénykép segítségével. A 3. képen ezt illusztrálom.

3. kép Egy általam megtekinthetett másolat. Erzsébet királyné levele Ferenczy Idához.³⁸

Összegezve rögzíthetjük, hogy a levelek restaurálási folyamata rendkívül összetett és komoly szakértelmet igénylő, bonyolult és felelősségteljes munka. Ahhoz, hogy a muzeológusok felkészülten tudjanak hozzákezdeni egy ilyen tevékenységhez, nagyon széleskörű háttértudásra van szükség több tudományterületre kiterjedően.

³⁶ „Vasgallusz tinta lebomlási stádiumai: **Első stádium:** A hátoldalon részleges, világos barna elszíneződés. **Második stádium:** Sötétbarna elszíneződés a következő oldalakon. **Harmadik stádium:** Erős megbarnulás, szakadásokkal, repedések, törések a tintával irt felületen. **Negyedik stádium:** Kiesett papír részek, nagy anyagvesztések.” Forrás:

(<https://kiralyikastely.hu/upload/userupload/4/files/FA%20restaur%C3%A1l%C3%A1s%20besz%C3%A1mol%C3%B3%20honlapra.pdf> (Letöltés dátuma: 2026. március 5.)

³⁷ Faludi Ildikóval készült interjú 2026. február 20. (Gödöllő)

³⁸ A fényképet a Faludi Ildikóval készült interjúm során készíthettem el.

4.4 A kötetben szereplő levelek bemutatása

Faludi Ildikó muzeológustól megtudhattam, hogy a *Kedves Idám! Leveleskönyv*, azért különleges, mert az összes Farkas Archívumban Erzsébet királynétól, Andrássy Gyulától, Schratt Katalintól és Ferenc Józseftől megtalálható levél szerepel benne. Sisi esetében 33 db levélből 21 db-ot; Andrássy Gyula esetében a 27-ből 27 db-ot; Ferenc József esetében 4-ből 1db-ot; Schratt Katalin esetében 5-ből 0 db-ot elemeztem. A kötetben szerepel egy levél Andrássy Gyulánétól is, amelyet szintén megvizsgáltam.

A kötetben szereplő levelek nagy része magyarul íródott, ez alól kivételt jelentenek Schratt Katalin levelei és üzenetei, illetve Ferenc József táviratai. Az írások műfaja hagyományos levél, rövid üzenet, esetleg távirat. A levelek egy részéhez boríték is tartozik, illetve vannak gyászkeretes és mintás levélpapírokon küldöttek, ezeket az elemző táblázatban jeleztem is. Egy teljesen rejtjeles írás is található a kötetben, amelyet Andrássy Gyula gróf Andrassy Laura néven írt álnéven.

5. A kutatott kötetben szereplő levelek elemzése

Elemző munkámat a dolgozatom 4. számú mellékletében található *Kedves Idám! Leveleskönyv leveleinek részletes elemző táblázata* tartalmazza. A táblázatban az elemzett leveleket a rögzített szempontjaim alapján részletesen áttekintettem és feljegyeztem a fontos információkat.

5.1 Az elemzési szempontok bemutatása

A kutatott kötetben szereplő leveleket három főszempont szerint elemeztem: tartalmi (*témák, események*), formai (*levélforma, tipográfia*) és nyelvi (*szókincs, nyelvi fordulatok, megszólítások, elköszönések*) vonatkozásban. A kötetben összesen 70 levél olvasható, amelyből a 2026-os kutatásom során 50-et dolgoztam fel. A levelek részletes elemzését bemutató táblázatom a dolgozatom 4. számú mellékletében található. A tartalmi szemponthoz soroltam azt a kérdéskört, hogy ki-kinek írta a levelet és mikor, milyen témában és tartalmaz-e politikai vonatkozású részeket. A formai szempont elemzése azt jelentette számomra, hogy az adott levél mennyiben követi egy hagyományos értelemben vett levél formai követelményeit. A harmadik elemzési területem a nyelvi kérdéskör volt, amelynek keretében azt vizsgáltam, hogy a levél nyelvezete mennyire volt közvetlen vagy hivatalos, milyen köszöntési és elköszönési formát használt a levél írója, valamint tartalmaz-e cenzúrázott részeket a levél.

5.2 Tartalmi szempontú elemzés

Az általam elemzett levelek legnagyobb része Ferenczy Idához, a királyné felolvasónőjéhez íródott. Ez alól csupán két levél képez kivételt. Az egyik a 18.számú levél, amelyet Erzsébet királyné egyenesen Andrássy Gyulának címzett. Ez az írás valójában egy német nyelven írt vers, amelyet a gróf jerikói kalandja ihletett. A másik kivétel a 21. számú levél, amelyben Andrássy Gyula gróf a királynénak köszöni meg az Osztrák-Magyar Monarchia közös külügyminiszterévé való kinevezését. Természetesen találhatók olyan levelek, amelyek valójában Erzsébet királynénak szólnak, de címzettként minden más esetben Ferenczy Ida van feltüntetve.

Az elemzésem tárgyává tett leveleket, egy kivételével Andrássy Gyula gróf, Erzsébet királyné és Ferenc József írta a felolvasónőnek. A kivételt a 6. számú levél képezi, amelyet Andrássy Gyuláné küldött a felolvasónőnek.

A levelek témája általában az aktuális hírek és történések elmesélése, hétköznapi feladatok egyeztetése, esetleg névnapi, születésnapi, karácsonyi jókívánságok átadása. A leggyakoribb tématerületek a lovaglások, a vadászatok, de Erzsébet királyné igen szívesen számolt be Idának üdüléseiről és aktuális gondolatairól. Különösen hosszú levelek Andrássy Gyula gróf jeruzsálemi útjáról szóló beszámolóit, amelyekben a lehető legtöbb történést szeretné elmesélni a felolvasónőnek. Egy-két olyan írást is találni, amely a találkozási időpontok egyeztetésére vagy rövid üzenetek átadására szolgált. Erre jó példát adnak Andrássy Gyula és Ferenc József pár mondatos üzenetei.

A levelek politikai kérdésekről igen kevésszer tesznek említést, hiszen főként magáncéllal, kedvtelésből írt beszámolók voltak. Mindösszesen 5 levélben találtam politikainak mondható utalást, de két levelet kivéve ezek elenyészőek. A 17. és a 31. számú levél csupán másik uralkodókkal való találkozást említ meg a címzett számára. A 47. számú írásban annyi szó esik a politikáról, hogy Andrássy Gyula gróf azért nem tudott Gödöllőre menni, mert nem volt túl kedvező a politikai helyzet és nem szerette volna, hogy a látogatását politikai célúnak gondolják. A 21. és a 22. számú leveleket mondhatjuk valóban politikai témájúaknak. Az előbbi egy köszönő levél Andrássy Gyula gróf tollából, amelyben megköszöni a miniszterelnöki kinevezését. A 22. számú levelet tekinthetjük valóban politikai céllal íródottnak, hiszen ebben már az Osztrák – Magyar Monarchia közös külügyminisztereként kéri arra a királynét, hogy mihamarabb térjen vissza Meránból Bécsbe, mert a nép nagyon elégedetlen amiatt, hogy a császárnő folyton távol van tőlük.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a tartalmi szempontú elemzés során főként magánjellegű, személyes hangvételű leveleket találtam, amelyek érintőlegesen tartalmazhatnak politikai jellegű utalásokat.

5.3 Formai szempontú elemzés

Az általam elemzett levelek formája nagyon sokrétű. Megjelenését tekintve már a levélpapír formája is sokat elárul arról az időszakról, amikor az adott levél keletkezett. Több levél gyászkeretes levélpapíron íródott, gyászkeretes borítékkal. Ez az udvari gyászt jelképezte. Így, ha nem is a részvétnyilvánítást vagy a gyászjelentést tartalmazta az írás, akkor is ilyen típusút kellett mindenkinek használnia a meghatározott gyászidőszak alatt. Andrássy Gyula leveleinél gyakran feltűnik a kutyafejes levélpapír és a kutyafejes boríték is. A gróf szintén gyakran írta a beszámolóit címeres levélpapírra, de ibolya mintájú is előfordult. Erzsébet királyné esetében nagyon gyakran megfigyelhető az Elisabeth monogramos levélpapíron írt beszámoló, de a falkavadászatairól küldött beszámolóknál előszeretettel alkalmazott különböző angol fejléces levélpapírokat is.

A levelek szerkezetét tekintve megfigyelhetjük, hogy Andrássy Gyula gróf csak ritkán ír megszólítást és inkább azonnal rátér a levél tárgyára. Az aláírás viszont csak nagyon ritkán marad el. Erzsébet királyné esetében viszont megfigyelhetjük, hogy a rövid üzeneteket kivéve mindig tartalmaznak a levelei megszólítást és elköszönést is.

Formai szempontból külön kiemelem azt az információt, hogy az egyes levelek íróját a kézírás formájáról is fel lehet ismerni. Ezt az érdekességet Faludi Ildikó muzeológustól tudtam meg a vele készült interjú során. A kutató hölgy tájékoztatott arról, hogy a levelek feldolgozása során, amikor már a sokadik levelet olvassa egy-egy levélírótól, rá tud ismerni a kézírására, a betűk formálásának módjára.

A levelek formai elemzése tekintetében összegezve megállapíthatjuk, hogy a levelek többsége követi a hagyományos értelemben vett levélformát. A levelek terjedelme lehet hosszabb és rövidebb, ami összefüggésben áll azzal, hogy milyen témában íródott az adott levél.

5.4 Nyelvi szempontú elemzés

Az általam elemzett levelek tekintetében elmondhatom, hogy egytől egyig közvetlen, barátságos, sokszor humoros szófordulatokkal teletűzdelt beszámolók voltak. Andrássy Gyula estében a még politikát tartalmazó levelek is humoros szálakkal gazdagítottak. A megszólítások a legtöbb levélnél hasonlóak. Ahogy az előző szempont elemzésnél is említettem, bár Andrássy Gyula az esetek nagy részében nem használt megszólítást, de ha írt akkor az mindig a „*Kedves barátném*” volt. Elköszönés tekintetében a gróf mindig megszívű és szeretettel teli

elköszönést alkalmazott. A leggyakoribb a „*Viszontlátásig üdvözli őszinte hive és barátja Andrassy Gyula*”. Az aláírás tekintetében az *A.*, az *Andrassy Gyula* és az *Andrassy* is megjelent a gróf leveleiben.

Erzsébet királyné esetében kiemelten bensőséges levelekről beszélhetünk. Ennek legjobb példája az, hogy a királyné tegezte a leveleiben Ferenczy Idát. Ezt a kiváltságot ebben a korban egy császárné-királyné még a távolabbi családtagjai körében sem használta a legtöbb esetben. Ezért ez óriási kegynek és a királyné Ida felé kimutatott szeretetének magasfokú jele volt. A felolvasónő viszont magázta a királynét. Sisi leveleiben szinte mindig a „*Kedves Idám!*” megszólítás figyelhető meg. Erzsébet minden leveléből süt a szeretet és a legtöbb levélben megemlíti, hogy mennyire hiányzik neki Ida. Az elköszönés tekintetében több variáció is jellemző, de mindegyik tele van szeretettel. Íme egy pár példa: „*Most Isten veled édes Idám...maradj hű legjobb barátnédhoz E*”, „*Szívből ölel hű barátnőd Erzsébet*”, „*Szívből ölel, kedves Idám Erzsébet*”, „*Szívből csókol Erzsébet*” A megszólításokat és az aláírást minden általam elemzett levélben lejegyeztem, ezeket a dolgozatom 4. számú mellékletében található általam készített táblázatban pontosan nyomon lehet követni. Végig tanulmányozva az elköszönéseket elmondhatjuk, hogy nem volt szokás egy felolvasónőnek ilyen szeretettel teli aláírásokat írni. Sisi általában *Erzsébet*ként vagy *E.*-ként írta alá a leveleit.

Ahogy a dolgozatom korábbi részeiben is utaltam rá, az általam elemzett levelek közül több írásban is találtam Ferenczy Ida által „*cenzúrázott*” részeket. Ez azt jelenti, hogy a felolvasónő bizonyos levelekből ollóval kivágott vagy kikapart olyan sorokat, bekezdéseket, amelyekről úgy vélte, hogy azok nem tartoznak az utókorra. A leveleskönyv elemzése során megfigyeltem, hogy cenzúrázás csak az Erzsébet királyné által Ferenczy Idának írt levelekben található. Vannak olyan írások, ahol csak egy-egy név, valahol egy fél mondat, de olyan is akad, ahol egy teljes bekezdés vagy akár a levél fele el van távolítva. Ezért voltak levelek, amelyeknél nem volt egyértelmű, hogy pontosan miről szóltak. Az általam elemzett levelek között szám szerint 8 darabban találtam ilyet. Annak mértéke, hogy az érintett levelek mekkora része van pontosan cenzúrázva, a dolgozatom 4. számú mellékletében helyet kapó táblázatban pontosan nyomon lehet követni.

Nyelvi szempontból értékes megemlíteni, hogy a levelek gazdag szókinccsel, az akkori helyesírást tükrözve íródtak. Egy-egy helyen nyelvi pontatlanságok előfordulnak, de ne feledjük el, hogy például Erzsébet királyné számára a magyar nyelv nem anyanyelv, hanem tanult nyelv volt, ennek ellenére igen pontosan és érthetően írja leveleit.

6. Összegzés

6.1 A hipotézisekkel kapcsolatos összegzés

Kutatásom során öt hipotézist fogalmaztam meg:

- Hipotézisem szerint a levél műfaja alapvető kommunikációs csatornát jelentett az uralkodó család életében is.
- Hipotézisem szerint az általam elemzett levelek alapvető nyelve a magyar.
- Hipotézisem szerint az általam elemzett levelek hivatalos stílusban íródtak.
- Hipotézisem szerint az általam elemzett levelek részletes képet adnak a kor történelmi viszonyairól és szereplőiről.
- Hipotézisem szerint Erzsébet királyné bizalmasabb viszonyt ápolt Ferenczy Idával, mint egy egyszerű felolvasónővel.

Az első, a második és az ötödik hipotézisem igazolódott, míg a harmadik cáfolódott, a negyedik pedig részben igazolódott, részben cáfolódott.

Első hipotézisem, miszerint a levél műfaja alapvető kommunikációs csatornát jelentett az uralkodó család életében, egyértelműen igazolódott, hiszen a dolgozatomban 3.2-es és 3.3-as fejezeteiben is kitértem arra, hogy a császári család tagjai egymással, illetve tágabb ismeretségi körökkel is levelek segítségével tartották a kapcsolatot. Dolgozatomban 10. oldalán található az a sajátképzítésű ábra is, amelyen igyekeztem a nyilak irányával szemléltetni, hogy kitől kinek íródtak a levelek. A műfaj értékességét támasztja alá az a tény is, hogy számos esetben igazán fontos témákban íródtak levelek, amelyek esetlegesen közvetítőkön keresztül jutottak el a címzettekhez. Az általam vizsgált leveleskönyv szintén élő bizonyítéka annak, hogy a levélírás alapvető kapcsolattartási formát jelentett a családtagok és az ismeretségük között. Ezen kutatási tapasztalataimat támasztották alá Demeter-Guba Erzsébet, Ferenczy Ida megismerésével, valamint Faludi Ildikó, muzeológussal folytatott interjúm során hallottak.

Második hipotézisem, miszerint az általam vizsgált levelek alapvető nyelve a magyar, egyértelműen igazolódott, hiszen a *Kedves Idám! Leveleskönyvben* szereplő levelek többsége magyar nyelven íródott. Erzsébet királyné kimondottan magyar felolvasónőt szeretett volna maga mellé, hogy gyakorolhassa a magyar nyelvet, így kézenfekvő volt, hogy a levelek magyarul íródjának. A bécsi udvarban a magyar nyelv egyfajta titkos nyelvként szolgált, hiszen az osztrák udvarhölgyek nagyrésze nem tudott magyarul. Faludi Ildikó muzeológus elmondása szerint Sisit sokat támadták amiatt, hogy hibásan beszélt a magyar nyelvet. A kötetben szereplő levelei azonban azt bizonyítják, hogy a magyar nyelvet írásban is jól használta. Ezt a következő

idézet is igazolja: „Ez egyszer még jobban örülök neki mint máskor; mert bévallom, hogy kellemes családi köröm daczára isszonyú magyar honvágyam van...”³⁹ Andrassy Gyula gróf szintén magyarul írta leveleit a felolvasónőnek. A legtöbb levelét Idának Ferenc József is magyarul írta, ez alól csupán a táviratok képeznek kivételt. Teljesen németül csupán Schratt Katalin levelezett Ferenczy Idával, de a leveleskönyv ezen írásainak száma elenyésző.

Harmadik hipotézisem, miszerint az általam elemzett levelek hivatalos stílusban íródtak, egyértelműen cáfolódott, hiszen az elemzett levelek jelentős része baráti, kötetlen stílusban íródott. Ezek a levelek nagyrészt magánéleti eseményekhez, élményekhez kötődtek és ez a tartalom a kevésbé hivatalos stílus alkalmazását is megengedte. Ferenc József egy rövidke levele is jól tanúsítja ezt: „Ha engedi, a barátné jönni ma egy órákor Ferenc József.”⁴⁰ Mindezt erősítette az a kastélyvezetés is, amelyet Demeter-Guba Erzsébet tartott nekem Ferenczy Idaként, hiszen az általa használt szófordulatok, eseményeket felidéző visszaemlékezések stílusa tükrözte, hogy a felolvasónővel szinte baráti viszonyt ápoltak az uralkodó család tagjai és a tágabb ismeretségi kör is.

Negyedik hipotézisem, miszerint az általam elemzett levelekből részletes képet kaphatunk a kor történelmi viszonyairól és szereplőiről, részben igazolódott, de részben cáfolódott is. Igazolódott, hiszen azon személyek magánéletére, akik szerepelnek a kötet levélírói (Erzsébet királyné, Andrassy Gyula, Ferencz József) között, mélyebb rálátásunk lett. Azonban részben cáfolódott is, hiszen a levelek többsége esetén az információk nem politikai témájúak, hanem hétköznapi jellegűek. Ily módon a kor történelmi viszonyairól csak kevésbé értesülhetünk, csupán átvitten, egy-egy magánéleti esemény mentén. A levelek közül a leginkább politikai témájú a 22.számú Andrassy Gyula által írt levél, amelyben arra kéri a királynét, hogy mihamarabb térjen vissza Bécsbe, mert a nép elégedetlen, hogy sokat távol van az udvartól. Íme egy részlet ebből a levélből. „használná fel befolyását ő Felségénél arra hogy ne maradjanak sokáig távol a Fővárostól...”⁴¹

Ötödik hipotézisem, miszerint Erzsébet királyné bizalmasabb viszonyt ápolt Ferenczy Idával, mint egy egyszerű felolvasónővel, egyértelműen igazolódott, hiszen barátnőjének és

³⁹ Tolnayné Kiss Mária (szerk.): *Kedves Idám! Leveleskönyv. Erzsébet királyné, Ferenc József, Andrassy Gyula és Schratt Katalin levelei Ferenczy Idához.* Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft., Gödöllő, 2016. 55.o.

⁴⁰ Tolnayné Kiss Mária (szerk.): *Kedves Idám! Leveleskönyv. Erzsébet királyné, Ferenc József, Andrassy Gyula és Schratt Katalin levelei Ferenczy Idához.* Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft., Gödöllő, 2016. 132.o.

⁴¹ Tolnayné Kiss Mária (szerk.): *Kedves Idám! Leveleskönyv. Erzsébet királyné, Ferenc József, Andrassy Gyula és Schratt Katalin levelei Ferenczy Idához.* Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft., Gödöllő, 2016. 79.o.

bizalmasának tekintette. Ahogy erre dolgozatomban 4.3-as fejezetében is kitértem: „*Ida nekem nem a felolvasónőm, hanem a barátnőm.*”⁴² Ezt a bensőségebb viszonyt támasztja alá az a tény is, hogy Erzsébet királyné halála után Ferenczy Idának kellett a verseit tartalmazó fekete táskáját az illetékeseknek eljuttatnia. A legfontosabb tény mégis az, hogy Sisi tegezte Ferenczy Idát, amit ebben a korban a távolabbi családtagoknál sem sűrűn alkalmaztak, így ez egy óriási kegy volt a felolvasónő felé, ami még jobban alátámasztja, hogy milyen baráti kapcsolat is volt közöttük. Demeter-Guba Erzsébet a vele folytatott interjú során hangsúlyozta azt is, hogy Ferenczy Ida milyen sokat tett azért, hogy Erzsébet királyné életének és tevékenységének bemutatására emlékmúzeumot hozzanak létre. Mindezen tények azt bizonyítják, hogy Ferenczy Ida és Erzsébet királyné viszonya bizalmi, bensőséges viszony volt és többet jelentett, mint egy egyszerű felolvasónői szerep.

6.2 A kutatás folytatási lehetőségei

A kutatásom elmúlt öt évében rengeteg tapasztalatot és élményt szereztem, a királyné életének tanulmányozása az életem részévé vált. Igaz ez az út nem mindig volt egyszerű, de rengeteg olyan helyzetet megtapasztalhattam, amellyel nem ismerkedhettem volna meg, ha nem kezdek bele a kutatómunkába. Több olyan nem szorosan a kutatáshoz kapcsolódó képességemet is fejleszthettem, amit más esetben nem is használtam volna. Az idei évben egy teljesen új módszert alkalmaztam a kutatásomban, amely további folytatási lehetőségeket nyitott meg a számomra.

Terveim között szerepel a kötet további 20 levelének elemzése, illetve a Farkas Archívum másik levélgyűjteményének a "*Sirály vagyok, sehová se való...*" *Útközben Erzsébet királynéval* című műnek többszempon্তু elemzése, illetve a két mű összevetése is.

Az idei kutatásom során megismertem több Erzsébet királynéhez kapcsolódó levélgyűjteményt, például Ferenc József Erzsébet királynéhez írt leveleit is, ennek mélyebb megismerése és elemzése is a terveim között szerepel.

⁴² Gábel Gyula (főszerk.): *Erzsébet királyasszony emlékének. Hódolat Magyarország Nagy Királynéjának. A királyi ház fenséges tagjainak és a magyar nemzet jeleseinek kegyeletos közreműködésével.* A „Globus” Műintézet nyomása, Budapest, 1905. 137. o.

7. Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet mondani Faludi Ildikó muzeológusnak, hogy tanácsival segítette a kutatásomat. Köszönöm szépen Demeter-Guba Erzsébetnek, hogy Ferenczy Idaként körbevezetett a Gödöllői Királyi Kastély termein és ezzel megmutatta, hogy hogyan is élt Ferenczy Ida Sisi felolvasónőjeként. Hálásan köszönöm azt a mérhetetlen törődést, türelmet, odafigyelést, időt és szeretetet az én csodálatos mentoromnak és anyukámnak, aki már támogat engem a kutatásom kezdete óta. Köszönöm szépen a testvérkéimnek az Apukámnak és a családomnak, azt a türelmet, amivel segítik a kutatómunkámat.

IRODALOMJEGYZÉK

- Borovi Dániel (szerk.) Vér Eszter Virág (szerk.): *Drága Rudolf. Ferenc József és Sisi levelei fiukhoz*. Szépmíves Könyvek, Budapest, 2020.
- Christomanos, Konstantinos: *Naplójegyzetek Erzsébet királyné görög felolvasójától*. Szépmíves Könyvek, Budapest, 2019.
- Dániel Anna: *Erzsébet királyné*. Móra Könyvkiadó, Budapest, 2012.
- Falk Miksa: *Erzsébet királynéről visszaemlékezések*. Athenaeum Kiadó, Budapest, 2016.
- Faludi Ildikó: *Erzsébet és kora. Bibliográfia. A Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ és a Gödöllői Királyi Kastély Erzsébet királynéről szóló dokumentumai*. Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ, Gödöllő, 2017.
- Faludi Ildikó – Kaján Marianna – Kovács Éva Marianna -Lénárd Anna Alina -Oravec Éva – Dr. Papházi János: *20 év kincsei. Tárgyak és történetek a gödöllői kastélyban*. Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft., Gödöllő, 2016.
- Falvai Róbert: *Erzsébet királyné (Sisi)*. Duna International Könyvkiadó Kft., Budapest, 2012.
- Ferenc József: *Drága Mama. Ferenc József levelei édesanyjához*. Szépmíves Könyvek, Budapest, 2019.
- Gábel Gyula (főszerk.): *Erzsébet királyasszony emlékének. Hódolat Magyarország Nagy Királynéjának. A királyi ház fenséges tagjainak és a magyar nemzet jeleseinek kegyeletes közreműködésével*. A „Globus” Műintézet nyomása, Budapest, 1905.
- Grössing, Sigrid-Maria: *Sisi családi körben*. Gabo Kiadó, Budapest, 2005.
- Hamann, Brigitte: *Erzsébet királyné*. Árkadia Kiadó, Budapest, 1988.
- Hamann, Brigitte: *Erzsébet Magyarország Királynéja*. Fabula Könyvkiadó, Budapest, 1992.
- Hammond, Beate: *Mária Terézia, Erzsébet, Zita. Nagy császárnék fiatal lány korukban*. Gabo kiadó, Budapest, 2002.
- Hofbauer, Renate: *Erzsébet – Ausztria császárnéja 1837 – 1898. Egy asszony sorsa a császári udvarban*. Austria Imperial Edition, Wien, 2011.
- Jean des Cars: *Ferenc József és Sisi. Kötelesség és lázadás*. Helikon Kiadó, Budapest, 2019.
- Kaján Marianna – Kovács Éva Marianna – Faludi Ildikó: *Titkok, Bálok, Utazások. Erzsébet királyné és magyar udvarhölgyei*. Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft., Gödöllő, 2012.
- Káli-Rozmis Barbara: *Erzsébet királyné és a magyarok. Barátság vagy szerelem?* Helikon Kiadó, Budapest, 2021.
- Káli-Rozmis Barbara: *Szenvedély a rang fogságában. Sisi baráti-családi körben*. Helikon Kiadó, Budapest, 2023.
- Kovács Éva: *„Az ereklés hölgy”*. Gödöllői Királyi Kastély Kht., Gödöllő, 2004.
- Niederhauser Emil: *Merénylet Erzsébet királyné ellen*. Helikon Kiadó, Budapest, 1985.
- Petercsák Tivadar: *A képes levelezőlap története*. Herman Ottó Múzeum–Dobó István Vármúzeum, Miskolc[–Eger], 1994.

- Praschl-Bichler, G.– Cachée, J.: *"...fáradtan teszem le esténként koronám..." Erzsébet királyné magánélete*. Gabo Kiadó, Budapest, 2022.
- Schad, Martha és Horst (szerk.): *Mária Valéria főhercegnő, Erzsébet királyné kedvenc lányának naplója (1878-1899)*. Gabó Kiadó, Budapest, 1998.
- Szabó Margit: *Sisi & Diana*. Aquincum Kiadó, Budapest, 2005.
- Szepesi Kata (szerk.): *Ferenc József levelei Sisihez 1859-1894*. Erdélyi Szalon Könyvkiadó, Budapest, 2021.
- Sztáray Irma grófnő: *Erzsébet királyné kíséretében*. Gabo Kiadó, Budapest, 2021.
- Tolnayné Kiss Mária (szerk.): *Kedves Idám! Leveleskönyv. Erzsébet királyné, Ferenc József, Andrássy Gyula és Schratt Katalin levelei Ferenczy Idához*. Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft., Gödöllő, 2016.
- Tolnayné Kiss Mária: *"Sirály vagyok, sehová se való..." Útközben Erzsébet királynéval*. Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft., Gödöllő, 2022.
- Veröczy Sándor: *Legújabb levelező könyv a magyar nép számára, vagyis Alapos útmutatás [...] a családi és közéletben előforduló levelek és egyéb irományok legjobb mintáival*. Heckenast, Pest, 1871.
- Volszky Béla: *Fodrászat*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- von Wallersee-Larisch, Marie Louise: *Sisi udvarában. A múltam. Emlékiratok*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2017.
- Walterskirchen, Gudula–Meyer, Beatrix: *Festetics Mária grófnő naplója. Erzsébet királyné bizalmas barátnője*. Helikon Kiadó, Budapest, 2021.

Folyóiratok:

- Fónagy Zoltán (2013): *Levelezés a 19. századi Magyarországon*. In: Történelmi Szemle, 2013. 4. sz. 619-638. p.
- Rubicon Történelmi Magazin Különszám (*Sisi Erzsébet a magyarok királynéja*). XVIII. évfolyam. 2. különszám. 2007/2.
- Rubicon Történelmi Magazin Különszám (*Sisi Erzsébet a magyarok királynéja*). XXVIII. évfolyam. 306. szám. 2017/1.

Online cikkek:

- *Aki megőrizte Erzsébet királyné leveleit* = <https://azensisim.hu/dr-tolnay-palne-kiss-maria.html>
(Letöltés dátuma: 2026. február 15.)
- *Farkas Archívum restaurálásának beszámolója 2021* = <https://kiralyikastely.hu/upload/userupload/4/files/FA%20restaur%C3%A1l%C3%A1s%20besz%C3%A1mol%C3%B3%20honlapra.pdf>
(Letöltés dátuma: 2026. március 6.)
- *Kedves Idám! – Leveleskönyv* = <https://azensisim.hu/kedves-idam-leveleskonyv.html>
(Letöltés dátuma: 2026. február 15.)
- *„Sisi magyarságszeretete nem abból adódott, hogy az anyósát bosszantsa”* = <https://www.azensisim.hu/berta-blanka-sisi.html>
(Letöltés dátuma: 2026. február 4.)

Múzeumok, kiállítások:

- *Gödöllői Királyi Kastély* (<https://kiralyikastely.hu/>)
 - *A. E. KÖCHERT – Császárok és királyok ékszerésze* kiállítás
(<https://kiralyikastely.hu/idoszaki-kiallitas-a-godolloi-kastelyban.html>)
 - *Schönbrunn kincsei Gödöllőn* kiállítás
(<https://kiralyikastely.hu/schonbrunn-kincsei-godollon-aktualis-kiallitas.html>)
- *Hagyományok Háza Budapest*
 - *Sisi és a népművészet – A csipke vonzásában* kiállítás
(<https://hagyomanyokhaza.hu/hu/program/sisi-es-nepmuveszet-csipke-vonzasaban-tarlatvezetes/20230330>)
- *Hofburg Bécs* (<https://www.sisimuseum-hofburg.at/>)
- *Mindszentyneum Zalaegerszeg*
 - *Sisitől az Erzsébet-mítoszig*
(<https://mindszentyneum.hu/programok/sisitol-az-erzsebet-mitoszig/>)
- *Móra Ferenc Múzeum Szeged*
 - *Sisi – Királyné feketén-fehéren* (utazó kiállítás)
(<https://ujkor.hu/content/sisi-a-mora-ferenc-muzeumban>)
- *Savaria Múzeum Szombathely*
 - *Sisi – Királyné feketén-fehéren* (utazó kiállítás)
(http://muzeum.savariamuseum.hu/Aktualis/Idoszaki_kiallitasok/SISI__kiralyn_e_feketenfeheren5.html)

Online videók, előadások:

- *Erzsébet királyné – A 185 éves ikon* (DUNA TV Ridikül, 2022. szeptember 2.)
Link: <https://www.youtube.com/watch?v=VgxmMJkHEo4>
(Letöltés dátuma: 2026. március 1.)
- *Élő történelem másként-Erzsébet királyné gödöllői hétköznapijai*
Link: https://www.youtube.com/watch?v=Fp_agl511D4
(Letöltés dátuma: 2026. február 15.)

Mellékletek

1.számú melléklet

(Összefoglaló táblázat a legfontosabb kutatási állomásaimról)

MŰFAJ	HELYSZÍN	DÁTUM	MIÉRT FONTOS?
múzeumlátogatás – adatgyűjtés	Móra Ferenc Múzeum, Szeged <i>Sisi – Királyné feketén-fehéren</i> kiállítás	2021. július 8.	Ekkor kezdtem el megismerkedni Erzsébet királyné életével és indítottam a kutatásomat.
forráselemzés – Dániel Anna <i>Erzsébet királyné</i> című könyve	Móra Ferenc Múzeum, Szeged <i>Sisi – Királyné feketén-fehéren</i> kiállítás boltja.	2021. július 8.	A kutatásom kezdeti témaválasztása és az egyik kiindulópontja.
múzeumlátogatás- adatgyűjtés	Gödöllői Királyi Kastély, Gödöllő <i>Az én Sisim – avagy gyűjtők és gyűjtemények Erzsébet királyné bűvöletében</i> című kiállítás	2023. március 25.	A kiállításon Erzsébet királyné életével foglalkozó gyűjtők mutatták be gyűjteményüket. A kutatásom szempontjából Tolnayné Kiss Mária gyűjteménye volt a legérdekesebb, hiszen Ferenczy Ida leszármazottjaként ő őrizte meg és tárta fel a felolvasónő leveleit. Majd 1992-ben ő adta először közre a <i>Kedves Idám!</i> leveleskönyvet. Itt láthattam eredeti leveleket a Farkas Archívumból.
múzeumlátogatás – adatgyűjtés	Hagyományok Háza, Budapest <i>Sisi és a népművészet - A csipke vonzásában</i> című időszaki kiállítás	2023. június 21.	A kiállítás központjában Sisi és a népművészet, illetve a magyarok kapcsolata állt. A tárlat egy részlete Ferenczy Idával is foglalkozott, így a felolvasónővel kapcsolatos ismereteimet is bővíthettem.
múzeumlátogatás – adatgyűjtés	Zalaegerszeg, Mindszentyneum	2023. augusztus 26.	A tárlaton hangsúlyos szerepet kapott Sisi és Ferenczy Ida kapcsolata. Több levelet, feljegyzést

	<i>Sisitől az Erzsébet-mítosz</i> ig című időszak kiállítás		is megtekinthettem a Farkas Archívum anyagából. (Több kiállított levél az általam elemzett <i>Kedves Idám! Leveleskönyvben</i> is megtalálható.)
forráselemzés – <i>Kedves Idám! leveleskönyv</i>	Gödöllői Királyi Kastély ajándékboltja, Gödöllő	2024. augusztus 30.	A kastélyban tett látogatásom során kaptam meg ajándékba a <i>Kedves Idám! Leveleskönyvet</i> , amely az idei évben kutatásom központjában áll. Az általam is megkapott új kiadásban a legtöbb levél már szkennelt verzióban is tanulmányozható.
múzeumlátogatás – adatgyűjtés	Szarvas, Tessedik Sámuel Múzeum " <i>Szívből ölel, Erzsébet</i> " - <i>Sisi magyar kötődései</i> című időszak kiállítás	2025. augusztus 30.	A kiállítás kiemelten Erzsébet királyné magyar kötődéseivel foglalkozott. Rengeteg tudással lettem gazdagabb a kutatási témámmal kapcsolatban a tárlat megtekintésének végére. Láthattam eredeti levelezési dokumentumokat, hallgathattam részleteket Erzsébet királyné Ferenczy Idának írt leveleiből. A leveleket Berta Blanka, Erzsébet királyné megszemélyesítő olvasta fel.
múzeumlátogatás – adatgyűjtés	Gödöllő, Gödöllői Királyi Kastély állandó kiállítás	2026. február 20.	Demeter-Guba Erzsébet Ferenczy Ida személyében végig vezetett a kastély terméin. Nagyon különleges élmény volt, hiszen végig az volt az érzésem, mintha Ferenczy Ida vezetne végig a kastély terein. Ezen alkalom során már kiemelten a Ferenczy

			Idával kapcsolatos részletekre fókuszáltam.
interjú - Demeter-Guba Erzsébet	Gödöllő, Gödöllői Királyi Kastély	2026. február 20.	Miután Demeter-Guba Erzsébet körbe vezetett a kastélyban a Ferenczy Idával kapcsolatos kérdéseimre is választ kaptam.
interjú – Faludi Ildikó	Gödöllő, Gödöllői Királyi Kastély	2026. február 20.	A Gödöllői Kastély muzeológusával készült interjú során, választ kaphattam a Farkas Archívummal kapcsolatos kérdéseimre, és sok-sok új ismeretet sajátíthattam el a levelek restaurálásával kapcsolatban. Külön öröm volt számomra, hogy megnézhettem a <i>Kedves Idám!</i> <i>Leveleskönyv</i> pár levelének hiteles másolatát is.

2.számú melléklet

(Interjúkérdések – Faludi Ildikóval)

2026. február 20.

1. Hogyan kezdte el kutatni Erzsébet királyné életét?
2. Miben volt különleges Erzsébet királyné és Ferenczy Ida kapcsolata?
3. Milyen szerepe volt Ferenczy Idának, Erzsébet királyné magyarokhoz való viszonyának a kialakulásában?
4. Ferenczy Idának milyen feladatai voltak a császári-királyi udvarban?
5. Hol élt Ferenczy Ida a királyné halála után?
6. Ebben az időszakban hogyan juttatták el egymásnak a leveleket a császári család tagjai?
7. Mikor kezdett el kimondottan a Farkas Archívum anyagával foglalkozni?
8. Mi jellemezte Erzsébet királyné, illetve Andrássy Gyula gróf Ferenczy Idával való levelezését?
9. Volt valamilyen kimondott ismertetőjegye Erzsébet királyné levelezési stílusának?
10. Andrássy Gyula gróf Ferenczy Idához írt leveleiben van valamilyen kimondott ismertetőjegy?
11. Milyen tintával írtak ebben az időszakban?
12. Mi alapján állapítják meg, hogy egy-egy levél valóban eredeti?
13. A Kedves Idám! Leveleskönyvben is sok olyan levél található, amelyen eredetileg nem volt évszám, hogyan fejtik meg egy-egy ilyen levélnél, hogy mikor íródhatott?
14. Mi volt a Farkas Archívum leveleinek története a Gödöllői Királyi Kastélyba kerülésig?
15. Hány levél található jelenleg a Farkas Archívumban?
16. Mire szükséges figyelni a levelek tárolásakor?
17. Hogyan restaurálják ezeket a leveleket?
18. Tervben van további levélgyűjtemények összeállítása a Farkas Archívum anyagából?

3.számú melléklet

(Interjúkérdések – Demeter-Guba Erzsébettel)

2026. február 20.

1. Hogyan került kapcsolatba Erzsébet Királyné életével?
2. Miért éppen Ferenczy Ida karakterét személyesíti meg a kastélyban?
3. Hogyan került Ferenczy Ida a császári udvarba?
4. Milyen feladatai voltak Ferenczy Idának a császári udvarban?
5. Milyen volt Erzsébet királyné és Ferenczy Ida kapcsolata?
6. Milyen szerepe volt Ferenczy Idának Erzsébet királyné magyarokhoz való kapcsolatának kialakulásában?
7. Miben volt más Erzsébet királyné Ferenczy Idával való kapcsolata, a többi udvarhölgyhöz való kapcsolatához képest?
8. Ferenczy Idának hol volt a lakrésze a Gödöllői Királyi Kastélyban?
9. Mi alapján építi fel az Ida vezetésekét?

4.számú melléklet

(Kedves Idám! Leveleskönyv leveleinek részletes elemző táblázata)

Sorszám	Dátum	A levél írója	Megszólítás	Aláírás	Található-e benne Ferenczy Ida által cenzúrázott rész?	Van-e benne politikai utalás?	Honnan-Hova ment a levél?	Egyéb
1.	1865.július 12.	Erzsébet királyné	Édes Idám!	E.	Igen, a szövegkörnyezet alapján 3 ember neve van cenzúrázva.	-----	Klaushof-Kecskemét	Erzsébet királyné Klaushaufban töltött üdüléséről ír Ferenczy Idának.
2.	1865. július 17.	Erzsébet királyné	Édes Idám!	E.	-----	-----	Waldhalle-Kecskemét	Erzsébet királyné továbbra is az üdüléséről számol be Idának, a levélben különös szerepet kapnak az erdei kirándulások.
3.	1866. szeptember 3.	Andrássy Gyula gróf (rejtjeles üzenet a kiegyezés előtti időkről, a gróf még Lauraként írta alá az üzenetet)	-----	Laura	-----	-----	Bécs-?	Andrássy Gyula és Sisi a kiegyezési előtti időkben titkos politikai levelezést folytattak egymással, Ferenczy Ida közreműködésével. A gróf Lauraként írta alá a leveleket és mindig Ferenczy Idának címezte. Ebben a levélben egy előző levélre utal, ami elkésett a postán.
4.	1867	Andrássy Gyula	Nagyságos asszony! (külső levél)	Andrássy Gyula	-----	-----	Pest-Kecskemét	Egy dupla borítékos szintén rejtjeles levélről van szó, Erzsébet királynét itt Ferenczy

			Kedves Nagyságod! (belső Ferenczy Idának írt levél)					Ida nővérének titulálták, a levél tárgya pedig az volt, hogy Ferenczy Ida és Andrássy Gyula mikor tudna találkozni, illetve mikor tudna öfelségénél kihallgatást kérni.
5.	1867	Andrássy Gyula	-----	Andrássy Gyula	-----	-----	? - Hofburg	Andrássy Gyula arról érdeklődik Ferenczy Idától, hogy a színházi előadás után otthon találhatja-e.
6.	1867	Andrássy Gyuláné	Tisztelt Nagysád...	Andrássy Gyuláné	-----	-----	-----	Andrássy Gyuláné arra kéri a címzettet, hogy a mellékelt levelet adják át Ida nővérének. A levélen megtalálható Ferenczy Ida ceruzás ráírása: „vettem ^{12én} ₃ 867”
7.	1867 v. 1868	Andrássy Gyula	Ön egészen elfelejtkezett rollam!	Andrássy Gyula	-----	-----	Buda-Bécs	Andrássy Gyula szemrehányást tesz Ferenczy Idának, hogy mennyire elfelejtkezett róla, és tájékoztatja, hogy másnap Bécsbe utazik meglátogatni, illetve arra kéri, hogy valamelyik nap fogadja őt ő Felsége ⁴³ . (címeres levélpapíron)
8.	1868. augusztus 21.	Erzsébet királyné	Kedves Idám!	E.	Igen a szövegkörnyezet alapján egy ember neve van cenzúrázva.	-----	Garatshausen-?	A levél pár hónappal Mária Valéria főhercegnő születése után íródott. A főhercegnő Budán született 1868 áprilisában. A királyné ezen év júniusában hagyta el az országot, és először Ischlbe, majd Garatshauseba költözött.

⁴³ Az ő Felsége helyesírása a levél alapján.

								A levélben említést tesz arra, hogy szeptemberben tervez Bécsbe utazni. Sisi említést tesz Idának arról is, hogy a különböző dadák és nevelőnők milyen hatást gyakoroltak rá, és szó esik a két orvostól, Balassi Jánosról és Widerhoferről is. A királyné a levél végén külön üdvözli a lovait és Andrassy Gyulát is. (Elisabeth monogramos levélpapíron)
9.	1868. október 10.	Andrassy Gyula	-----	A ⁴⁴	-----	-----	Buda - ?	Andrassy Gyula baráti hangvételi levele Ferenczy Idához, többek között beszámol a következő falkavadászat előkészületeiről, és szemrehányását fejezi ki amiatt, hogy keveset találkozik személyesen Ferenczy Idával.
10.	1869. május 17.	Andrassy Gyula	-----	Andrassy Gyula	-----	-----	Buda-Gödöllő	Andrassy Gyula a felolvasónőnek írt levelét azzal kezdi, hogy mennyire sajnálja, hogy megint csak ablakból láthatta. Beszámol arról, hogy volt a császárnál és arról is említést tesz, hogy lovagolt a budai hegyekben. (címeres levélpapíron)
11.	1869. június 26.	Andrassy Gyula	-----	Őszinte tisztelője	-----	-----	Pest- Bécs?	Andrassy Gyula levelében arról, ír Idának, hogy biztonsággal írhat neki Poste restante, mert abba a faluba

⁴⁴ A jelentése Andrassy Gyula.

								ahová menni szeretne csak később mehet, és így rögtön megkaphatja levelét. Mellékelte Idának az aznapi újságot is, hogy felhívja figyelmét a második cikkekre, amely politikai összefüggései miatt fontos.
12.	1869. július	Erzsébet királyné	A levél erőteljesen hiányos, ezért az első része a megszólítással együtt hiányzik.	Erzsébet	Igen, a levél sok helyen hiányos. Az első és a középső része hiányzik.	-----	Garatshausen-Ischl	A levélbizonyos részei nem értelmezhetőek, ugyanis vélhetően több bekezdés hiányzik. Erzsébet királyné egy Possenhofenben eltöltött napról ír beszámolót Idának, amiben kitér a különböző családtagjaira is.
13.	1869. július 8.	Erzsébet királyné	Kedves Idám!	Erzsébet	Igen a levélből több helyen is ki vannak vágva mondatok, mondatrészek.	-----	Garatshausen-Ischl	Erzsébet királyné Mária Valéria új angol nevelőnőjével, Miss Throckmortonnal kapcsolatos első benyomásai meséli el a levél legnagyobb részében. Sisi számára nagyon nem volt szimpatikus a hölgy, ezt a levél több részében is kifejti. Elisabeth monogramos levélpapíron.
14.	1869. július 19.	Erzsébet királyné	Kedves Idám!	Erzsébet	-----	-----	Garathausen-Ischlbe	Erzsébet királyné a mindennapjainak apró pillanatairól számol be Idának. Többek között Andrássy Gyula gróf várható látogatásáról, az új angol nevelőnőnek adott tanácsairól, és Idának is feltesz több kérdést is. Elisabeth

								monogramos levélpapíron, borítékkal.
15.	1869. július 31.	Erzsébet királyné	Kedves Idám!	-----	A levél több helyen is cenzúrázva van. Akár teljes bekezdések is ki vannak vágva.	?	Garathausen-Ischlbe	Sajnos a levél több része nem értelmezhető a cenzúrázás miatt. Az írás fő témája Sisi testvérének, Mária nápolyi királynénak közelgő születe. A királyné szeretne testvére mellett lenni, de amennyiben a nápolyi királyné Rómában szülne, az politikai bonyodalmakat indítana el. Ezért Sisi a budai szülést szorgalmazza. Elisabeth monogramos levélpapíron.
16.	1869. november 11	Andrássy Gyula	-----	hive és barátja A	-----	-----	Jeruzsálem-Gödöllő	Andrássy Gyula a jeruzsálemi utazásának elejéről ír Ferenczy Idának. Beszámol arról is, hogy meg fog fürödni a Jordánban és sétált a gecemáni kertben. A levélben szó esik a tengeri utazásról is. Kutyafejes levélpapíron.
17.	1869. november 18.	Andrássy Gyula	-----	hive és barátja A	-----	Több történelmi szereplőre is tesz utalást a gróf, akik részt vettek az utazáson. Például Eugénia császárnéra és a külügyminisztérium tagjaira.	Jeruzsálem-Gödöllő	A gróf egy kifejezetten hosszú levélben mesél a jeruzsálemi út eseményeiről. Például a fogadtatásukról, a tengeri utazásról, a Jordánban való megfürdéséről. Kutyafejes levélpapíron, Ferenczy Ida ceruzás ráírásával: „ <i>Jerusalemi útról.</i> ”
18.	1869. december 3-5.	Erzsébet királyné	-----	-----	-----	-----	Trieszt- Trieszt	A 18. számú írás nem levél, és nem is Ferenczy Idának szól, ugyanis ez Sisi német nyelvű

								verse, amit Andrássy Gyulának küldött a Jeruzsálemi utazásával kapcsolatban.
19.	1869. december 3-5.	Andrássy Gyula	Jó reggelt kívánok!	őszinte barátja A	-----	-----	Trieszt-Trieszt	Bár a levelet Ferencz Idának címezték, a tartalma közvetetten Erzsébet királynénak szól. A 18. számú levélként beírt vers cáfolatát küldi el szintén egy német nyelvű versben a gróf, és arra kéri Idát, hogy olvassa fel a királynénak. Továbbá küld neki két rózsafüzért is ajándékba. Kutyafejes levélpapíron.
20.	1870? Kedden reggel.	Andrássy Gyula	-----	Andrássy Gyula	-----	-----	-----	Andrássy Gyula számunkra ismeretlen alkalomból küld virágbokrétát és levelet Ferenczy Idának. Illetve utalást tesz rá, hogy délután meglátogatja. Címeres levélpapíron, borítékkal.
21.	1871. november 9.	Andrássy Gyula	Felséges Urnőm!	leghivebb szolgája és alattvalója Andrássy Gyula	-----	Található benne, ugyanis ez Andrássy Gyula köszönő levele a külügyminiszteri kinevezése miatt.	-----	Ez a levél szintén különleges hiszen Erzsébet királynénak íródott. Ebben az írásban köszöni meg Andrássy Gyula, hogy kinevezték az Osztrák-Magyar Monarchia közös külügyminiszterévé.
22.	1872. április 24.	Andrássy Gyula	-----	A	-----	Található benne, mert a gróf már külügyminiszterként javasolja Sisinek, hogy térjen vissza Bécsbe.	Bécs-Merán	A levél egy nagyon fontos ok miatt íródott. Ekkor már Andrássy Gyula közös külügyminiszter volt és pontosan látta, hogy a bécsiek elégedetlenek a császárné távolléte miatt, ezért arra

								bíztatja Sisit, hogy mihamarabb utazzon Bécsbe. Ibolyás levélpapíron, borítékkal.
23.	1872. október 17.	Erzsébet királyné	-----	Elisabeth	-----	-----	Buda-Bécs	Erzsébet királyné három mondatból álló távirata Ferenczy Idának. Arról ad hírt benne, hogy szerencsésen megérkeztek, de megállapítja, hogy Ida hiányzik neki. Megkéri a felolvasónőt, hogy másnap adjon hírt magáról.
24.	1872. október 26.	Andrássy Gyula	-----	A	-----	-----	Buda-Trautmannsdorf	Ezt a vidám hangulatú és friss benyomásokkal teli levelet azért küldte a gróf a felolvasónőnek, mert éppen Trautmannsdorfban kúráltatta magát. A levél egy királyi falkavadászatról ír beszámolót. A gróf arról is tájékoztatja Ferenczy Idát, hogy néhány kolerás beteget találtak Budán, ami miatt a királyné nagyon megijedt.
25.	1872. november 29.	Erzsébet királyné	Kedves Idám!	Erzsébet	-----	-----	Gödöllő-Trautmannsdorf	Erzsébet királyné a levele első részében Ferenczy Ida egészségéről érdeklődik. A második részében pedig arra kéri Idát, hogy az anyagmintákat az új ruhához küldje el az egyik legelegánsabb párizsi divatszalonba, mivel nemsokára véget ér az udvari gyász és egy pár színes ruhára is szüksége van a királynénak.

								Mivel Ferenczy Ida nem tudott franciául, ezért Erzsébet királyné megfogalmazta a francia levelet, és ezt mellékelte a felolvasónőnek küldött levél mellé. Ajánlottan feladott gyászkeretes borítékkal, gyászkeretes levélpapíron., az udvari gyász miatt. (Az udvari gyászt Zsófia főhercegnő halála miatt rendelték el.)
26.	1872. december 5.	Andrássy Gyula	-----	A	-----	-----	Buda-Trautmannsdorf	Andrássy Gyula nagyon megleghangvételű beszámolója, a gyógykúrán lévő Ferenczy Idának. A gróf leírja a legutóbbi falkavadászat eseményeit, és beszámol arról a híres, de csak pár perces kocsútról, amikor a királyné és Andrássy Gyula egyetlen egyszer valóban csak négy szemközt voltak egy fiákerben. Borítékkal.
27.	1873?	Andrássy Gyula	-----	Andrássy Gyula	-----	-----	-----	Andrássy Gyula arról érdeklődik, hogy mikor láthatná Ferenczy Idát, mert már nagyon régen találkoztak. Címeres levélpapíron.
28.	1873. április 21.	Andrássy Gyula	-----	A	-----	-----	-----	Andrássy Gyula beszámol arról, hogy miért nem kapta meg a felolvasónő és Erzsébet királyné a névnapjára küldött telegrammját, valamint beszámol arról is, hogy éppen

								egy faluban pihen. Kutyafejes levélpapíron, kutyafejes borítékkal.
29.	1873. február eleje?	Erzsébet királyné	-----	-----	-----	-----	-----	Erzsébet királyné arra kéri Ferenczy Idát, hogy érdeklődjön I. Ferenc császár feleségének, Karolina Augusztának a hogylétéről, mert ha rosszul van, akkor Sisi nem megy el a másnapi vadászatra. Elisabeth monogramos levélpapíron.
30.	1873. július 17.	Erzsébet királyné	Kedves Idám!	Erzsébet	-----	-----	Paierbach - Schönbrunn	Erzsébet királyné a paierbachi szálláshelyéről ír beszámolót Idának és sajnálatát fejezi ki, hogy Bécsben maradt, a világkiállításon. Elisabeth monogramos levélpapíron, ajánlott borítékkal.
31.	1873. július 19.	Erzsébet királyné	Kedves Idám!	Erzsébet	-----	Van, mert Sisi utal a levelében rá, hogy a perzsa sah látogatása miatt izgatottak a férjével.	Paierbach - Schönbrunn	Erzsébet királyné Ferenczy Ida egészségéről érdeklődik és említést tesz rá, hogy nagyon izgatottak a férjével, vélhetően a perzsa sah érkezése miatt. Elisabeth monogramos levélpapíron, ajánlott borítékkal.
32.	1873. december 24.	Andrássy Gyula	Kedves barátném!	A	-----	-----	Bécs-Gödöllő-Buda	Andrássy Gyula ezen levelében boldog karácsonyt kíván Ferenczy Idának, és megköszöni a karácsonyi táviratát. Illetve arról is beszámol, hogy küldött nekik édességet. Borítékkal.

33.	1874. április	Andrássy Gyula	Kedves barátném!	Andrássy Gyula	-----	-----	-----	Andrássy Gyula egy frappáns, és megleghangvételű levélben gratulál Ferenczy Idának a névnapja alkalmából, és azt is megemlíti, hogy a csokor, amit küldött, pont akkor fog megérkezni, amikor a többi már elhervadt. Címeres levélpapíron.
34.	1874? október 30.	Andrássy Gyula	Kedves barátném!	A	-----	-----	? - Gödöllő	A levél fő témája Sisi azon kérdésére a válasz, hogy alkalmas-e Mária Valéria főhercegnőnek nevelőnőjévé választani Eötvösnét. (szül. barkóczi Rosty Ágnes) Ibolyás levélpapíron.
35.	1875. november 20.	Andrássy Gyula	Kedves barátném!	Andrássy Gyula	-----	-----	Buda-Gödöllő	Andrássy Gyula Ferenczy Idának írt levelében megköszöni azokat az édességeket, amelyeket a lovas balesete utáni lábadozási időszakára küldtek. Illetve beszámol arról is, hogy hogyan telik a lábadozása. Gyászkeretes levélpapíron, borítékkal.
36.	1876. március 26.	Erzsébet királyné	Kedves Idám!	Erzsébet	Igen a levél végén Ferenczy Ida negyed oldalnyi szöveget kivágott ollóval.	-----	Anglia - Bécs	Erzsébet királyné az angliai falkavadászatairól számol be Ferenczy Idának, aki gyengélkedései miatt ezekre az utakra nem tartott vele. A levélből süt a jókedv és a felszabadultság. Az elköszönés előtti negyed oldal ollóval ki van vágva, így nem lehet tudni,

								hogy ott mit írt le Erzsébet. Easton Neston Towcester feliratú levélpapíron.
37.	1876. június 24.	Erzsébet királyné	Kedves Idám!	Erzsébet	-----	-----	Ischl - Carlsbad	Egy meleg hangvételi levél, amit Erzsébet királyné a nyári szabadságát töltő Ferenczy Idának írt a fürdővárosba. Érdeklődik a fürdő életéről és tréfásan még azt is megkérdezi, hogy hány udvarlója van Ferenczy Idának.
38.	1876. július 5.	Erzsébet királyné	Kedves Idám!	Erzsébet	-----	-----	Ischl - Carlsbad	A levél sajnos egérrágta, ezért nehezen értelmezhető. Erzsébet királyné ezen írásában részvétét fejezi ki Ferenczy Ida unokahúgának, a kis Idácskának halála miatt. Elisabeth monogramos levélpapíron, ajánlott borítékban.
39.	1876. július 20.	Andrássy Gyula	Kedves barátném!	-----	-----	-----	Bécs-Ischl	Andrássy Gyula humoros hangulatú levelének témája az 1876. július 16-án Borszem Jankóban megjelent gúny cikk a külügyminiszterről. A gróf az üdülési terveiről is beszámol. Ibolyás levélpapíron, borítékkal.
40.	1877. április	Andrássy Gyula	Kedves barátném!	Andrássy Gyula	-----	-----	-----	Andrássy Gyula kissé elkésett névnapi üdvözléteit és virágcsokrárt küldi Ferenczy Idának. Családi címeres levélpapíron, borítékkal.

41.	1878. január - február	Erzsébet királyné	-----	Erzsébet	Igen a levél teljes első fele hiányzik.	-----	Northampton - Bécs	A levél első fele sajnos nincsen meg, így csupán csak annyi derül ki az írásból, hogy Sisi szemrehányást tesz Ferenczy Idának, hogy miért nem ír gyakrabban. Angol fejléces levélpapíron, borítékkal.
42.	1879. március 9.	Erzsébet királyné	Kedves Idám!	Erzsébet	-----	-----	Írország-?	Erzsébet királyné Írországi tartózkodása alatt értesült Ferenczy Ida édesapjának haláláról, így részvétét fejezi ki ebben a levelében. Angol fejléces levélpapíron, „Idának” címzett borítékkal.
43.	1879. december 8.	Andrássy Gyula	Kedves barátném!	Andrássy	-----	-----	Buda - Gödöllő	Andrássy Gyula tréfás hangulatú levele Ferenczy Idának. A levél központjában egy Napraforgó nevű lóról szóló beszámoló állt. Címeres borítékkal.
44.	1881.	Erzsébet királyné	Kedves Idám!	Erzsébet	Igen a levélben egy név ki van kaparva.	-----	Shropshire - ?	A levélben Sisi beszámolót küld Ferenczy Idának az angliai vadászszезонról. A levél vége eredetileg elveszett, viszont Corti gróf könyvéből a hiányzó részt vissza tudta fordítani Tolnayné Kiss Mária magyar nyelvre. ⁴⁵
45.	1882. március 26.	Andrássy Gyula	Kedves barátném!	Andrássy Gyula	-----	-----	Buda - Bécs	Andrássy Gyula ezen Ferenczy Idának szóló levelében apró személyes dolgokat mesél el a felolvasónőnek. Ferenczy Ida

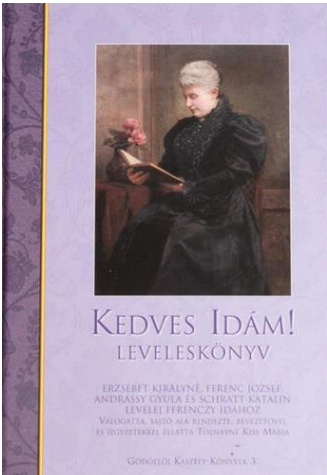
⁴⁵ Azért volt lehetséges, mert Corti gróf a Farkas Archívumot a II. világháború alatt bekövetkezett megrongálódása előtt kutatta.

								mellékelt cédulájával, címeres levélpapíron, borítékkal.
46.	-----	Andrássy Gyula	-----	Andrássy Gyula	-----	-----	? - Buda	Andrássy Gyula ezen rövid levelében, hogy a Budára érkezett Ferenczy Idát mikor tudná meglátogatni. Borítékkal
47.	1887. december 23.	Andrássy Gyula	Kedves barátném!	Andrássy Gyula	-----	Igen, Andrássy Gyula megemlíti a levelében, hogy a nem egészen rózsaszínű politikai helyzet miatt nem megy Gödöllőre.	Buda - Bécs	Andrássy Gyula karácsonyi levele Ferenczy Idának. A gróf a levélben megköszöni a Ferenczy Iától ajándékba kapott naptárat, és elnézést kér, hogy a politikai helyzet miatt nem tud Gödöllőre menni. Biztosítja a felolvasónőt, hogy az év elején, viszont meglátogatja Bécsben. Címeres levélpapíron, borítékkal.
48.	1889. szeptember - október	Erzsébet királyné	-----	-----	-----	-----	-----	Erzsébet királyné, ebben arövid üzenetben arra kéri Ferenczy Idát, hogy küldje át a „ <i>Tappeiner Nux rebarber tinctura</i> ” receptjét.
49.	1889. július	Erzsébet királyné	-----	-----	-----	-----	Feldafing - ?	
50.	-----	Ferenc József	-----	Ferenc József	-----	-----	-----	Ferenc József 4db <i>Frau von Ferenczy</i> nek címzett üzenete, lepecsételt borítékkal. Ezt a négy darab magyar nyelvű üzenetet Ferenc József, a Schratt Katalinnal való találkozás reményében. Ezek a találkozások legtöbbször Ferenczy Idánál zajlottak, és az uralkodó mindig beszámolt róla Erzsébet királynénak.

Függelék

A 2026-os kutatásommal kapcsolatos fényképtár

Időpont	Fénykép	Hol jártam? Kivel találkoztam?
2023. március 25.		<i>Az én Sisim – avagy gyűjtők és gyűjtemények Erzsébet királyné búvöletében</i> című kiállítás azért volt különleges a kutatásom szempontjából, mert itt találkoztam először a Tolnayné Kiss Máriával foglalkozó kiállításrészsel, és a Farkas Archívum leveleivel.
2023. június 21.		A Hagyományok Házában megrendezett <i>Sisi és a népművészet - A csipke vonzásában</i> című időszaki kiállításon jobban megismerkedhettem Ferenczy Ida személyével és Sisivel való kapcsolatával.
2023. augusztus 26.		A Zalaegerszegen megrendezett <i>Sisitől az Erzsébet-mítoszig</i> című időszaki kiállításon több személyes tárgyat és levelet is megtekinthettem Ferenczy Idával kapcsolatban.

2024. augusztus 30.		A <i>Kedves Idám! Leveleskönyv</i> elsőolvasása kiemelten fontos volt a kutatási témám meghatározásának szempontjából.
2025. augusztus 30.	 	A Szarvason található Tessedik Sámuel Múzeumban megtekintett <i>"Szívből ölel, Erzsébet" - Sisi magyar kötődései</i> című kiállítás kiemelten fontos helyszín volt a kutatásom szempontjából, hiszen rengeteg információt megtudtam Ferenczy Idáról és a Farkas Archívumról.

2026. február 20.		Demeter-Guba Erzsébettel való interjúkészítés és az Ida-vezetés kiemelten fontos volt a kutatásom szempontjából, hiszen számos új információt megtudtam a felolvasónővel kapcsolatban.
2026. február 20.		Faludi Ildikó muzeológussal készült interjúm során rengeteg új információt tudtam meg a Farkas Archívum restaurálásával, történetével és elemzésével kapcsolatban.
2026. február 20.		<i>A. E. KÖCHERT – Császárok és királyok ékszerésze</i> című kiállítás, bár az idei kutatási témámhoz nem kapcsolódik szorosan, de érdekes élmény volt megtekinteni Erzsébet királyné ékszereit.